

ΣΜΥΡΝΗ ΣΥΓΝΩΜΗ

*Μία τσιγγάνα μου 'χε πει πως είναι απ' το Αϊβαλί
κι εγώ θυμήθηκα τα λόγια του παππού μου.*

*Στη Σμύρνη έφτιαχνε γλυκά και η γιαγιά μπαχαρικά
μέσα στο σπίτι του πατέρα του δικού μου.*

*Τα χρόνια που 'μουν πιο μικρός, αναρωτιόμουν συνεχώς
γιατί 'χε πάντα το μπαούλο γυαλισμένο.*

*Και πριν πεθάνει μου 'χε πει να του φυλάξω το κλειδί
κι είδα το βλέμμα το στερνό του φοβισμένο.*

*Στην Πόλη στην Αγιά Σοφιά, δακρύζει πάντα η Παναγιά
γι' αυτούς που έφυγαν διωγμένοι μες στα πλοία.*

*Στην Πόλη στην Αγιά Σοφιά, ακόμα καίει μια φωτιά
γιατί μεμέτηδες δανείζονται τα θεία.*

*Έφυγε δίχως παιδεμό, μα έζησε ξεριζωρό
αυτήν την λέξη την πρωτάκουσα στα έξι.*

*Είχα ρωτήσει να μου πει την ιστορία απ' την αρχή
κι όπως μιλούσε έσταζε αίμα η κάθε λέξη.*

*Γι' αυτό το άνοιξα κι εγώ το κασελάκι το παλιό
κι είδα τα λίγα που 'χε πάρει, τα κρυμμένα.*

*Κανέλα, σμύρνα και νερό απ' τα παράλια θαρρώ
και λίγο χώμα από τα μέρη τα κλεμμένα.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από τα αρώματα της Ανατολής έως τους προσφυγικούς καταυλισμούς και από τα τέλη του 19ου αιώνα έως τη Μικρασιατική καταστροφή: ένα ταξίδι σε χρόνους και τόπους μεγάλων ανατροπών. Μια ιστορία μέσα στην Ιστορία. Μία διαδρομή στο άγνωστο που ξεκινά όταν οι Έλληνες της Σμύρνης θα ξεριζωθούν από τις πατρογονικές τους εστίες, θα εγκαταλείψουν την αγαπημένη Σμύρνη, την πόλη του πλούτου και του έρωτα, του πολιτισμού και της υψηλής αισθητικής. Η γοητεία της αρχοντικής πολιτείας με τα ιδιαίτερα χρώματα και τις γεύσεις, με τους ήχους και τις μυρωδιές της... Στον ίδιο τόπο, όμως, όπου και η μοίρα οργανώνει το δικό της σχέδιο, που θα κλονίσει για πάντα τη ζωή χιλιάδων Ελλήνων της Μικρασίας. Οι μαθητές του Α3 του 3^{ου} Γυμνασίου Σπάρτης θα παρουσιάσουν τις πιο έντονες, τις πιο ελπιδοφόρες, αλλά και τις πιο ζοφερές στιγμές μιας πόλης που αγαπήθηκε, υμνήθηκε, και εξακολουθεί να μας πονάει ακόμα. Το ταξίδι μας ξεκινά με μια μικρή γεύση από Σμυρναϊκή κουζίνα...

Υπεύθυνη καθηγήτρια

Κεφαλοπούλου Ανατερίνη

Γεύσεις από Σμύρνη

Πώς τη βλέπεις τη γυναίκα σου ύστερα από ένα καλομαγειρεμένο φαγητό και πώς τη βλέπεις όταν έρχεσαι κουρασμένος στο σπίτι σου να φας και βρίσκεις σούπα του μπακάλη, κινσέρβα και σάλτσα μποτιλιαρισμένη ; Καλοτάισε τον άντρα σου, αν θέλεις να έχεις άντρα . Βάλε μπόλικο κρεμμύδι στο γιαλαντζί ντολμά για να κάνεις το ντολμά νόστιμο, όμως ρίξε μέσα και δυόσμο για να τον κάνεις χωνευτικό. Το λάδι, μην το λυπάσαι στο λαδερό γιατί η λαϊκή παροιμία λέει : "Φάε λάδι και έλα βράδυ". Οι ευρωπαίοι λένε πως οι ανατολίτισσες είναι αντροχωρίστρες. Δεν είναι αντροχωρίστρες οι ανατολίτισσες, είναι καλοφραγίδες, για αυτό οι ξένοι σαν έρθουν στην Ανατολή δεν τους κάνει πια καρδιά να φύγουν. Και σπιτικό που ο ακρογωνιαίος λίθος δεν είναι κάτω από την κουζίνα, δεν θεμελιώνεται καλά.

Ιορδανίδου

Η λαϊκή ψυχή τραγουδά τα γεγονότα

Στις 2 Μαΐου 1919, ο ελληνικός στρατός αποβιβαζόταν στην όμορφη Σμύρνη σαν ελευθερωτής. Χιλιάδες Έλληνες τον καλοσωρίζουν. Παντού γαλανόλευκες, δρόμοι, πλατείες στρωμένοι με ρόδα, δάφνες και χαλιά. Η αρχή του τέλους έφτασε. Και ο λαϊκός συνθέτης τραγουδά.

Γλυκιά μου Σμύρνη, αφροπλασμένη-την ομορφιά σου, που' χες κρυμμένη;
Μέσα στα γαλάζια τώρα πια- μια καινούργια χύνεις μρωδιά,
που εξέφυγες απ' τον πασά- που σου ρουφούσε όλη την δροσιά.
Σμύρνη μου ανατολίτισσα- Σμύρνη μου Τουρκοπούλα
έβγαλες πια τον φερτζέ- γιατί 'σαι Ελληνοπούλα.

Με την Ελληνική κατοχή της Σμύρνης αρχίζει και η μικρασιατική περιπέτεια. Το σχέδιο για τη γενοκτονία του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας, είναι από χρόνια καλά σχεδιασμένο και σιγά-σιγά γίνεται πραγματικότητα. Τα λάθη τα δικά μας αλλά και η ανθελληνική πολιτική των "φίλων και συμμάχων" Άγγλων, Γάλλων και Ιταλών (Φράγκων) φέρνουν το μοιραίο. Ο Ελληνικός στρατός που είχε μεταβληθεί σε όργανο των Άγγλων Ιμπεριαλιστών, σε μισθοφόρους χωρίς μισθό, κατά τον Άγγλο πρωθυπουργό Λόιντ Τζωρτζ, δεν άντεξε την αντεπίθεση του Κεμαλικού στρατού και άρχισε τη μεγάλη υποχώρηση. Έτσι στις 30-Αυγούστου 1922 η Σμύρνη καίγεται, γόνιμα, και μαζί της χάνεται όλη η Μικρασία. Και ο λαϊκός τραγουδιστής κλαίει και τραγουδά.

Σαν της Σμύρνης το γιαγίνι, στο ντουινιά δεν έχει γίνει
Σαν της Σμύρνης το γιαγίνι. πουθενά δεν έχει γίνει
Κάηκε κι έγινε στάχτη, κι έβγαλε ο Κεμάλ το άχτι
Ιταλοί και Αγγλογάλλοι, βοηθήσαν τον Κεμάλη
Σμύρνη, φτωχομάνα Σμύρνη, που είναι η ομορφιά σου εκείνη
να μας διώξει τα καημένα, μείναμε ορφανά και ξένα
Κάηκες από θεμέλια, σκεπαστά και μπεζεστένια.
Κάψανε κι ένα σχολείο, που □ταν ορφανοτροφείο
Κάηκε κι ένα σχολείο, που □ταν παρθεναγωγείο.
κάψανε και μια δασκάλα που □ταν άσπρη σαν το γάλα.
Κάηκε και μια δασκάλα, που □ταν άσπρη σαν το γάλα
Κάψανε τη Βαγγελίστρα, που την γτίζαν μέρα- νύχτα

Κάψανε το σταυροδρόμι- και τον Φασουλά ακόμη.
Η Σμύρνη και το Κορδελιό δεν ήταν του Κεμάλη
Μόνο την επουλήσανε Άγγλοι, Ιταλοί και Γάλλοι.
Σμύρνη κι αν εκαταστράφη, είναι από τους αρχηγούς.

Και το κρίμα σου θα το 'βρουν, εκεί πά' στους ουρανούς.
Αμάν, αμάν Σμύρνη μας, φεύγεις φως μου κι αφήνεις μας.

Τον Γενάρη του '23 υπογράφηκε στη Λωζάνη της Ελβετίας, η συμφωνία ανταλλαγής πληθυσμών Ελλάδας-Τουρκίας και ολοκληρώνεται η καταστροφή. Ο Ελληνισμός, που χιλιάδες χρόνια ζούσε στην Μικρά Ασία, ξεριζώνεται εξαιτίας των "φίλων" μας, αλλά και από τα εγκληματικά λάθη της βενιζελικής και αντιβενιζελικής παράταξης.

Προσφυγάκι

Εγώ είμαι προσφυγάκι, αχ το λέγω
 Όταν παίζω ταξιμάκι, μερακλώνω
 Που με διώξαν απ' τη Σμύρνη, το καημένο
 την πατρίδα μου θυμάμαι, κι όλο λιώνω
 Πότε φτώχεια πότε πλούτη, τι κακιά ζωή 'ναι τούτη
 και το ρίχνω στο κρασάκι, να μου φύγει το μεράκι
 Μέρα νύχτα να το λέγω, το καημένο
 πο χω γίνει προσφυγάκι.
 Πότε φτώχεια πότε πλούτη, έμαθα και παίζω ούτι
 Προσφυγάκι με φωνάζουν στην Αθήνα
 Στο καφέ, αμάν, ωχ, αμάν, αμάν
 γιατί ξέρω να γλεντάω και παίζω φίνα
 Γιατί τραγουδώ και κλαίγω και τον πόνο μου τον λέγω
 Που με διώξαν απ' τη Σμύρνη, το καημένο

Η νύχτα με παρηγορεί, που πέφτω και κοιμούμαι
 Σμύρνη, πατρίδα μου γλυκιά, χαριτωμένη
 χώρα
 Γεια σου Σμύρνη όμορφη
 για να σε βγάλω από το νου, ποτέ δε θα 'ρθει η ώρα.
 Και λησμονώ τα βάσανα και σένανε θυμούμαι

Μοσχοβάκου Δανάη-Χρυσικού Πίτσα

Μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν την καταστροφή

Η σφαγή της Σμύρνης συγκλόνησε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο. Ακόμα και στη Γαλλία -η φιλοτουρκική πολιτική της οποίας καθόριζε την πληροφόρηση που παρείχαν οι δημοσιογράφοι- διογκώθηκαν τα αντιτουρκικά συναισθήματα. Όμως, περισσότερο από τις ανταποκρίσεις και τις ψυχρές επισημάνσεις των διπλωματών, το τρομερό τοπίο εκείνων των ημερών αποκαλύπτεται μέσα από τις μαρτυρίες όσων το έζησαν.

Αναμνήσεις της Ελένης Καραντώνη από το Μπουνάρμπασι, έντεκα χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Σμύρνης.

Το Μπουνάρμπασι είχε χίλιους κατοίκους, από τους οποίους οι οκτακόσιοι ήταν Έλληνες:

«...Άρχισε ο στρατός μας να φεύγει. Χτυπούσαν τις πόρτες μας και ζητούσαν ρούχα για να βγάλουν το χακί από πάνω τους. Πόσους δεν ντύσαμε! Οι μεγάλοι οι δικοί μας ξεκουμπίστηκαν και φύγανε κι αφήσαν τον κόσμο στο έλεος του Θεού. Έφταναν οι στρατιώτες ξυπόλυτοι, γυμνοί, κουρελιασμένοι, πρησμένοι, νηστικοί. Οι Τούρκοι κατεβαίνουν και σφάζαν τους Έλληνες. Το ίδιο έκαναν και οι δικοί μας. Παντού φωτιά και μαχαίρι άκουες και έβλεπες. Από τους κατοίκους του Μπουνάρμπασι έμειναν καμιά δεκαριά οικογένειες... Μερικοί κατάφεραν να φύγουν, σέρνοντας με την κοιλιά προς το Σινλάρι και από κει στη Σμύρνη. Τους άλλους όλους τους ατιμάσανε, τους σφάζανε, τους κρεμάσανε, τους κάψανε. Κι εκείνους που κατάφεραν από το Σινλάρι να φτάσουν στη Σμύρνη, όταν ήρθε ο Κεράλ, τους έπιασε και τους έσφαξε.

Εμείς βρισκόμασταν στη Σμύρνη. Πλημμύρα οι μαχαλάδες στο σιμά. Βάλανε φωτιά οι Τούρκοι, μια ώρα μακριά. «Μη φοβάστε είναι μακριά», μας είπε ο νοικοκύρης του σπιτιού που μέναμε. Σ' ένα τέταρτο η φωτιά είχε έρθει σε μας. Ρίχνανε βενζίνη και προχωρούσε. Βγήκαμε στο δρόμο. Φωτιά από τη μια, θάλασσα από την άλλη. Βρισκόμασταν στη μέση. Και οι Τσέτες (σ.τ.σ. οι άτακτοι Τούρκοι) βρίσκονταν στη μέση, και σφάζαν και σιοτώναν. Τη νύχτα οι Τσέτες έκαναν επίθεση ν' αρπάξουν, να σφάξουν, ν' ατιμάσουν. «Βοήθεια! Βοήθεια!», φώναζε ο κόσμος. Τα εγγλέζικα πλοία ήταν απέναντι. Έριχναν τους προβολείς. Σταματούσαν για λίγο. Τη νύχτα θέλαμε να πάμε προς νερού μας. Πήγαμε λίγο πιο έξω, φρίκη! Βρεθήκαμε σε μια χαβούζα (σ.τ.σ. μεγάλο ανοιχτό λάκκο). Γύρω γύρω, στα χείλια της χαβούζας σπαρταρούσαν κορμιά, και μέσα η χαβούζα ήταν γεμάτη κεφάλια. Έπαιρναν όποιον έπιαναν, τον πήγαιναν στην άκρια της χαβούζας, έκοβαν το κεφάλι και το έριχναν μέσα στη χαβούζα και τα κορμιά τα άφηναν να σπαρταρούν γύρω γύρω. Ήταν φοβερό. Όσοι το είδαν τρελάθηκαν. Το τρελοκομείο γέμισε από τρελούς σαν ήρθαμε. Εκεί σ' αυτό το μέρος χάσαμε και τον πατέρα μου. Τον αδελφό μου τον έσφαξαν στο χωριό. Έβγαλαν, μετά, ιταλικά και ελληνικά πλοία και μας πήραν. Πόσους; Ούτε ένα είκοσι τοις εκατό δεν επήρανε. Τέτοια καταστροφή δεν είδαν τα μάτια μου!».

Ο Αλέξης Αλεξίου έζησε την γενοκτονία και θυμάται:

«Τα πρώτα μηνύματα της καταστροφής μας ήρθαν με την οπισθοχώρηση του στρατού μας. Είδα αξιωματικούς στο δρόμο, που ξήλωναν και πετούσαν τα γαλόνια τους και τα παράσημά τους... Τα σημάδια της καταστροφής ήταν ακόμη πιο έντονα, όταν έφθασαν από την πόλη Θείρα συγγενείς μας κατατρεγμένοι και τους φιλοξενήσαμε...

Ένα μεσημέρι έγινε μεγάλη φασαρία και κακό, μαθεύτηκε ότι οι Τούρκοι έβαλαν φωτιά στη συνοικία των Αρμενίων. Είχα ένα προαίσθημα. Μια κατάθλιψη μου βάραινε την ψυχή και δεν μπορούσα να το εξηγήσω. Δεν αργήσαμε να δούμε τους πρώτους καπνούς της φωτιάς... Όλος αυτός ο κόσμος προχωρούσε προς το Κορδελιό, γιατί διαδιδόταν πως στο Κορδελιό αράζουν διάφορα βαποράκια και σώζουν τον κόσμο... Όταν έφεξε η μέρα, άρχισε ο κόσμος να φεύγει από το Μπαϊρακλί με κατεύθυνση προς το Κορδελιό κι έτσι τους ακολουθήσαμε κι εμείς, όπως πηγαίναμε όμως, στ' αριστερά του παραλιακού δρόμου, είδαμε να έρχεται τουρκική καβαλαρία, οπλισμένη με σπαθιά... Πιο πίσω ακολουθούσαν Τσέτες (άτακτος στρατός λίαν φανατισμένος). Τότε μας βρήκαν τα χειρότερα, οι Τσέτες έπεσαν επάνω στον κόσμο και έκαναν όλων των ειδών τα εγκλήματα. Χτυπούσαν τους άντρες και τους ζητούσαν παράδες και μαλαμαγκιά από τις γυναίκες. Αρπαζαν όποια κοπέλα τους φάνταζε και την ντροπιάζαν... Σε μια στιγμή δεν πιστεύαμε στα μάτια μας. Γυναίκες πολλές, μια σειρά ατελείωτη από το μπασλούκι, που ερχόταν από το Κορδελιό, σπρώχνοντας η μία την άλλη και σκύφτοντας, τραβούσαν κατά τους ψηλούς βράχους, εκεί στα Πετρωτά. Ώσπου να καλοκαταλάβεις, πηδούσαν και χάνονταν μέσα στη θάλασσα. Πολλές απ' αυτές κρατούσαν αγκαλιά και τα μωράκια τους. Πλάι τους, επάνω από τα κεφάλια τους, ήταν οι Τσέτες, έτοιμοι να τις ντροπιάσουν και ήθελαν να γλυτώσουν από τα χέρια τους, να πέσουν όσο πιο γρήγορα γινόταν στο γκρεμό, να χαθούνε...».

Ένας άλλος αυτόπτης μάρτυρας της Μικρασιατικής γενοκτονίας αναφέρει: «...Τότε όσοι ξέραν μπάνιο πέφταν στη θάλασσα. Αν τους έβλεπαν οι Τούρκοι, τους σκότωναν μέσα εκεί. Εάν δεν τους έβλεπαν, έφταναν στα συμμαχικά πολεμικά καράβια, που ήταν αραγμένα και δήθεν υποστήριζαν τους Έλληνες. Τους άφηναν να σιαρφαλώνουν επάνω στα καράβια και μόλις έμπαιναν μέσα, τους ξανάριχναν στη θάλασσα.. Το πρώι συγκεντρωθήκαμε πέντε χιλιάδες αιχμάλωτοι. Περνούσαμε από τους τουρκομαχαλάδες. Περάσαμε και από την εβραϊκή συνοικία. Οι Εβραίοι μας αποδοκίμαζαν χειρότερα από τους Τούρκους. Φτάσαμε στον Άγιο Κωνσταντίνο, στα Χιώτικα, όπου άρχισε η μεγάλη σφαγή... Εμαζεύτηκαν όλοι οι Τούρκοι με σίδερα στα χέρια, με σπαθιά και στάθησαν από την μια κι από την άλλη άκρη του δρόμου που θα περνούσαμε και ανεβοκατέβαζαν τα σίδερα και τα σπαθιά και όποιος πρόφτανε και έσκυβε, είχε καλώς, όποιος δεν πρόφτανε, τον σκότωναν...».

Η Άννα Καραμπέτσου περιγράφει την απεγνωσμένη προσπάθεια της οικογένειάς της να διαφύγει της καταστροφής:

«... Ήμασταν στην Πούντα. Στέκαμε γραμμή για να μπαρκάσουμε. Ό,τι είχαμε, μπόγους, βαλίτσες, τα πατούσαν για να περάσουν. Πέρασε η μητέρα μου, η αδελφή μου έπεσε κάτω, ο κόσμος την πατούσε, δεν μπορούσε να σηκωθεί. Ένας στρατιώτης, καθώς βάσταγε το μωρό της, το τρύπησε με την ξιφολόγχη. Τι να κάνει; Τό 'βαλε σε μιαν αιρούλα. Ζήσε, κόρη μου, για τα άλλα σου παιδιά, της είπε η μάνα μας. Εγώ ακόμη δεν είχα περάσει τη ζώνη και με τραβά ένας Τουρκαλάς από το χέρι και μου λέει: «Ντούρ, μωρή». Βάζω κάτι φωνές, κάτι κλάματα, φωνές και η μάνα μου. Πέρασαν πέντε-έξι, εμένα που να μ' αφήσει να περάσω. «Αχ παιδάκι μου...», λέει η μάνα μου, πέφτει κάτω και λιποθυμά. Στο μεταξύ ο Τούρκος μου δίνει ένα σκαμπίλι, που άστραψε το φως μου. «Τσιάρ Παρά» λέει. Θυμήθηκα το πεντόλιρο, του το έδωσα. Μ' αυτό γλύτωσα. Γάλλοι έδειξαν βρωμερή στάση. Όσοι κατάφεραν να σκαρφαλώσουν στα καράβια τους, τους ρίχναν πίσω στην θάλασσα. Και παλικάρια, πιο πολύ τα παλικάρια, ξαναρίχναν στο νερό. Σαν τους βλέπαν να ζυγώνουν, τους πετούσαν ζεματιστό νερό, για να μην μπορέσουν ν' ανέβουν...».

Ο Αντώνης Πισσάνος ο οποίος έζησε τις ακουχίες της αιχμαλωσίας, περιγράφει μέσα από το βιβλίο του «Αιχμάλωτοι του Κεμάλ»:

«... Σε λίγο φθάνομε εις την τουρκικήν συνοικίαν. Εκεί οι Τούρκοι πολίται επιπίπτουν επάνω μας και μας κτυπούν με ότι βρίσκουν μπροστά των. Γελούν απαίσια από ευχαρίστησιν και το γέλιο τους μας ξεσχίζει την καρδιά και μας τρομάζει. Με τους Τούρκους συμπράττουν και οι Εβραίοι...
Καθισμένοι εις τα καφενεία, εχλεύαζον τους χριστιανούς, τους κτυπούσαν, τους παρέδιδον εις τους σφαγείς. Και όταν διήρχοντο τα τάγματα των αιχμαλώτων, έριχναν γυαλιά στους δρόμους δια να ξεσχίζονται τα γυμνά των πόδια, και να υποφέρουν περισσότερον τα θύματα της κεμαλικής θηριωδίας.
Όταν οι Τούρκοι μπήκαν στη Σμύρνη, οι Εβραίοι προσέφερον τας ελθεινάς υπηρεσίας των. Εις τα αστυνομικά τμήματα υπήρχαν προδόται Εβραίοι... Δεν υπήρξεν ευκαιρία που να μην την εξεμεταλλεύθησαν εις βάρος των χριστιανών...
Εις την συνοικία Μπας-Οτουράκι, από όπου διερχόμεθα, οι Εβραίοι ειρωνεύονται με την γνωστήν προφορά των: «Ζήτω Βενιζελός... ζήτω Κωνσταντίνος...» και ένας άλλος φωνάζει εις άπταιστον Ελληνική: «Εμπρός με το στέφανον της δόξης προς την Αγιά Σοφιά!». Εν τω μεταξύ οι υποκόπανοι των στρατιωτών ανεβοκατεβαίνουν στα πλευρά των αιχμαλώτων, ενώ οι πολίται Εβραίοι και Τούρκοι χειροκροτούν».

Η Αγλαΐα Κόντου από την Μαινεμένη κάνει λόγο για την παρουσία του ελληνικού στρατού και την αντίδραση των Τούρκων:

«Άμα είδαμε τους Έλληνες, νομίσαμε πια ότι είδαμε το Θεό. Κάναμε καμάρες και βάζαμε τις φωτογραφίες του βασιλιά και του Βενιζέλου, για να περάσει ο στρατός. Λέγαμε πως θα μείνουν για πάντα εκεί και δεν λογαριάζαμε κανένα. Τα έβλεπαν αυτά οι Τούρκοι και μας έλεγαν: «Γιατί, βρε Έλληνες; Έχετε κανένα παράπονο; Καλά δεν περνάτε; Δικό μας το βασίλειο και δικιά μας η μαχαίρα». Αυτά κάναμε και τους δυσαρεστήσαμε. Πήγαιναν οι αξιωματικοί και γλεντάγανε με τις Τουρκαλίτσες στην Πέργαμο. Αλόγατα της Μαινεμένης κουβαλάγανε τρόφιμα για το στρατό και μετά γυρίζανε φορτωμένα χαλιά κι άλλα πράγματα από τουρκόσπιτα».

Μαρτυρία Ευριπίδη Λαφαζάνη από το Χορόσκιο:

«Κάποια ώρα παρουσιάστηκε ο παλιός μου φίλος. Είχε τα χέρια του μέσα στο παλτό του... Είχαν τόσο φόβο οι Παλιότουρκοι τους Νεότουρκους που δεν λέγεται. Όσο μπορούσε πιο κρυφά μου 'βαλε μέσα στο χέρι μου λίγο τσάι και λίγη ζάχαρη κι έφυγε, έκανε τον περαστικό... Είχα έναν Τούρκο φίλο, με γνώριζε καλά... Τότες μου απάντησε: "Αυτό δεν το αρνείται κανείς. Είστε τιποτένιοι, πρόστυχοι, αλαφρόμυαλοι, ελεεινοί. Βρε συ, εσύ, τι σας έλειψε στο χωριό; Εκκλησία είχατε, παπά είχατε, σχολείο είχατε. Ήρθε ποτέ κανείς να σας ρωτήσει τι κάνετε; Τι θέλετε από μας και σηκώσατε τα όπλα και μας σκοτώσατε;"».

Η Πολυξένη Καντραντζή από το Γιέλβερι, όντας χήρα με τρία παιδιά (τον άντρα της τον σκότωσε ένας Τούρκος για κτηματικές διαφορές), διηγείται την φυγή απ' το χωριό της, μετά την ανταλλαγή πληθυσμών:

«Αύγουστος μήνας ήταν όταν βγήκαμε από το χωριό. Μπήκαμε σε αραμπάδες και τραβήξαμε κατά το Άισεραϊ. Οι Τούρκοι του Γιέλβερι έκλαιγαν και μας παρακαλούσαν να μην φύγουμε. Στο δρόμο, καθώς πηγαίναμε στο Άισεραϊ, βγήκαν μπροστά στον αραμπά μας Τούρκοι από τα χωριά, Περίστρεμμα, Κιοστίν, και Κιζίλκγια και μας σταμάτησαν. Ο άντρας μου, τους πουλούσε μανιφατούρα βερεσέ και μας χρωστούσαν λεφτά. Ύστερα από τον αλβανισμό ξεπλέρωναν τα χρέη τους δίνοντας καρπό. Τι να το κάνουμε όμως το στάρι αφού φεύγαμε; Έβαλαν οι Τούρκοι στα στόματα των τριών παιδιών μου μπουκιές από πίτες με τυρί και μέλι και τα παρακαλούσαν: - Φάτε και πέστε χελάλ. Να χαρείτε, πέστε χελάλ. Δεν θέλανε να έχουνε βάρος στη συνείδησή τους πως έφαγαν το δικίο των ορφανών παιδιών μου. Ορμήνεψα τα παιδιά μου να φάνε τις μπουκιές και να πούνε “Χελάλ ολσούν” (ας γίνει χάρισμα). Σαν το άκουσαν αυτό οι Τούρκοι, μας αγκάλιαζαν και μας φιλούσαν απ' τη χαρά τους».

Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ έγραψε στα απομνημονεύματά του για την καταστροφή της Σμύρνης:

«Ο Κεμάλ γιόρτασε το θρίαμβό του με τη μεταβολή της Σμύρνης σε τέφρα και την τεράστια σφαγή του εκεί χριστιανικού πληθυσμού».

Στελλάκος Κωνσταντίνος-Τραγάς Ευάγγελος

Η ιστορία του ρεμπέτικου τραγουδιού

Το ρεμπέτικο τραγούδι, είδος αστικού τραγουδιού, φαίνεται ότι γεννήθηκε στην αναπτυγμένη οικονομικά και πολιτιστικά Σμύρνη από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα. Το μουσικό ύφος που διαμορφώθηκε στην πόλη, φέρει επιδράσεις από Δύση και Ανατολή αφού συναντάμε από δυτικού τύπου μαντολινάτες έως και ανατολίτικου ύφους ορχήστρες με βιολιά, σαντούρια, ούτια, πολιτικές λύρες κ.α. Τα τραγούδια που δημιουργήθηκαν από τα μέσα του 19ου αιώνα έως το 1922 διαδόθηκαν ταχύτατα οπουδήποτε υπήρχαν Έλληνες.

Έτσι δημιουργήθηκαν εστίες κατ' αρχήν στην Κωνσταντινούπολη η οποία διαδραμάτισε επίσης σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του ρεμπέτικου μουσικού ύφους στη Θεσσαλονίκη, στην Αλεξάνδρεια αλλά και μεταξύ των Ελλήνων μεταναστών της Αμερικής από όπου έχουμε και μια παρακαταθήκη μοναδικών ηχογραφήσεων ρεμπέτικων τραγουδιών από το 1900 και μετά.

Τα καφέ αμάν

Εργαλείο διάδοσης αποτέλεσε επίσης η μετάκληση μουσικών από τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη στα αστικά κέντρα του ελληνικού κράτους. Οι μουσικοί αυτοί εκτελούσαν τα τραγούδια τους σε μουσικά καφενεία, τα λεγόμενα καφέ – αμάν, αλλά και σε μάντρες και εξέδρες ενθουσιάζοντας το κοινό. Τα καφέ - αμάν άκμασαν, ιδιαίτερα στην Αθήνα, τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα με αποκορύφωμα την χρονική περίοδο 1886 - 1896. Το όνομά τους, όπως και η ονομασία «αμανές» για το συγκεκριμένο είδος τραγουδιού, προέκυψε από την συχνή επανάληψη της λέξης «αμάν» που στην τουρκική γλώσσα σημαίνει έλεος.

Τα λιμάνια ως σταθμοί μετεγκατάστασης του ρεμπέτικου

Τα λιμάνια όπως είναι φυσικό αποτέλεσαν σταθμούς «μετεγκατάστασης» και ανάπτυξης του είδους, κυρίως της Ερμούπολης, του Πειραιά, της Καβάλας, του Ηρακλείου Κρήτης κ.α. Με την άφιξη των ελλήνων της Μικράς Ασίας μετά την καταστροφή της Σμύρνης το 1922 οι πρόσφυγες πλέον, σπουδαιότεροι μουσικοί και τραγουδιστές, συνεργαζόμενοι με τους ντόπιους μουσικούς διαμόρφωσαν οριστικά το ρεμπέτικο μουσικό ύφος.

Τζάρα Παναγιώτα-Σπυρίδη Μάροθα

ΡΕΜΠΕΤΕΣ

Και έτσι για να ξεκαθαρίσουμε λίγο τον παρεξηγημένο όρο ρεμπέτης, παρακάτω θα διαβάσετε μια διαφορετική άποψη ...

Τις λέξεις ρεμπέτης και ρεμπέτικη ζωή ...τις έφεραν εδώ οι πρόσφυγες Μικρασιάτες, όπως κι άλλες πολλές τούρκικες λέξεις που με το χρόνο ελληνικοποιήθηκαν και καταχωρίστηκαν στο ελληνικό λεξιλόγιο. Η έννοια αυτής της λέξης στην τουρκική γλώσσα δεν είναι καλή, διότι χαρακτηρίζει τον άνθρωπο που ζει άσπυτη και αλήτικη ζωή.

Στην Ελλάδα όμως η λέξη ρεμπέτης αποδόθηκε σ' αυτούς που ζούσαν ανέμελη ζωή. Δηλαδή στους γλεντζέδες, στους σπάταλους, στους τζογαδόρους, στους αγαπητικούς της παλιάς εποχής και γενικά σ' όλους αυτούς που με κάθε τρόπο απολάμβαναν τη ζωή γλεντώντας ποικιλοτρόπως και δεν τους ενδιέφερε το μέλλον, η αποταμίευση, η σταδιοδρομία και η δημιουργία ενός καλύτερου αύριου. "Άς περάσουμε καλά σήμερα κι έχει ο Θεός για αύριο". Αυτό ήταν και είναι το πιστεύω του ρεμπέτη. Από το 1930 και μετά, σε πολλά τραγούδια αναφέρεται ο ρεμπέτης ή η ρεμπέτικη βραδιά, που εννοεί τον ανέμελο γλεντζέ ή τη βραδιά που είναι γεμάτη από ποτά, χορό, τραγούδια και καλή παρέα. Είναι τρόπος ζωής το να ζεις ρεμπέτικα.

Ρεμπέτες δεν ήταν μόνο αυτοί που έγραψαν και τραγούδησαν σκληρά λαϊκά τραγούδια. Υπήρχαν αρκετοί παλιοί συνθέτες και τραγουδιστές που δεν έζησαν ρεμπέτικα. Ρεμπέτης μπορεί να είναι ένας φτωχός ή ένας πλούσιος, ένας αγράμματος ή ένας διανοούμενος, ένας καλλιτέχνης ή ένας απλός εργάτης. Ρεμπέτες υπήρχαν πάντα, υπάρχουν τώρα και θα υπάρχουν όσο υπάρχει ζωή.

Είναι τρόπος ζωής το να σ' αρέσει να ζεις ρεμπέτικα. Η ρεμπέτικη ζωή όμως χρειάζεται χρήματα για να την απολαύσεις. Άρα ο ρεμπέτης πρέπει να εργάζεται για να 'χει πάντα λεφτά στην τσέπη του. Βασικός όρος του ρεμπέτη είναι η περηφάνια, η σοβαρότητα και η συνέπεια. Δεν είναι ενοχλητικός, αλλά δεν ανέχεται και να τον ενοχλήσουν. Δεν είναι επιδειξίας και πολυλογάς όπως τα κουτσαβάκια της παλιάς εποχής που δημιουργούσαν επεισόδια -και πάντα έτρωγαν ξύλο- με μοναδικό σκοπό να δημιουργούν ντόρο γύρω από το όνομά τους.

Ένας σωστός ρεμπέτης, σέβεται για να τον σέβονται, συμπεριφέρεται ...ιπποτικά για να μη δίνει δικαίωμα να τον θιξουν, είναι συνεπής, έχει μπέσα. Νηστικός μπορεί να μείνει, απατεώνας και χαφιάς δεν γίνεται. Πάντα πρώτος βάζει το χέρι στην τσέπη για να πληρώσει όταν βρεθεί σε παρέα, γιατί έτσι αισθάνεται καλύτερα και δεν τον νοιάζει έστω κι αν πάει με τα πόδια στο σπίτι του. Είναι αδύνατον ο ρεμπέτης ν' αποκτήσει μεγάλη περιουσία ή να γίνει μεγαλοεπιχειρηματίας, γιατί τα λεφτά δεν τα λογαριάζει, τα σκορπά ασυλλόγιστα, τα παίζει και με λίγα λόγια τα γλεντάει έτσι όπως αυτός έχει φιλοσοφήσει τη ζωή.

Ρεμπέτης και οικογένεια είναι κάπως δύσκολο, γιατί ο ρεμπέτης άθελά του παραμελεί την οικογένεια για να απολαύσει τις πολλές αδυναμίες που έχει με τον τρόπο που αυτός διάλεξε να ζήσει τη ζωή του. Ξενύχτια, γλέντια, τζόγος, γυναίκες και όλα όσα επιθυμεί ο ρεμπέτης, είναι αντίθετα με την οικογενειακή ζωή. Όλες οι γυναίκες που παντρεύτηκαν ρεμπέτες, πέρασαν δυστυχισμένη ζωή ή διέλυσαν την οικογένειά τους. Ο γνήσιος ρεμπέτης δεν σκύβει το κεφάλι σε καμιά γυναίκα κι από περηφάνια και εγωισμό χωρίζει ανά πάσα στιγμή. Η συμπεριφορά του ρεμπέτη στην γυναίκα είναι απόλυτα ανατολίτικη. Θέλει να επιβάλλεται, να διατάζει, δεν συγκινείται εύκολα από κλάματα ή τα γνωστά γυναικεία καμώματα και όρκους. Είναι από τη φύση του σκληρός και δύσπιστος στη γυναίκα.

Αντίθετα, η συμπεριφορά του στους συνανθρώπους του και στους φίλους του είναι ευγενική και γεμάτη καλοσύνη. Η καρδιά του ρεμπέτη πονάει εύκολα για πράγματα που για άλλους περνάνε απαρατήρητα. Ο πεινασμένος, ο πονεμένος, ο ανάπηρος, ο άρρωστος κάνουν το ρεμπέτη να μελαγχολεί και να προσπαθεί να βρει τρόπο να απαλύνει τον πόνο και τα βάσανά τους. Ο ρεμπέτης γεννιέται μ' αυτά τα αγαθά αισθήματά του που για την κοινωνία μας είναι ελαττώματα. Κατά βάθος είναι άνθρωπος του Θεού. Άγιακος, ποτέ μοχθηρός ή ζηλόφθων, ούτε παραδόπιστος. Έχει φιλοσοφήσει τη ζωή με το δικό του μυαλό και ζει στο δικό του κόσμο, μακριά από τους συνηθισμένους νόμους της ζωής. Δηλαδή κάνω οικογένεια, αποκτώ περιουσία, τη μοιράζω στα παιδιά μου, γηράσκω και πεθαίνω.

Ο ρεμπέτης σιέφτεται αλλιώς, δηλαδή για να γίνουν όλα αυτά πρέπει εγώ να στερηθώ τη ζωή μου ώστε να αποικαταστήσω τα παιδιά μου και να διαιωίσω το ανθρώπινο γένος. Λανθασμένη σκέψη, αλλά έχει τη δική της βαθιά φιλοσοφία.

Πολλές παγκόσμιες φυσιογνωμίες έζησαν κατά κάποιο τρόπο ρεμπέτικη ζωή σ' όλη της τη μεγαλοπρέπεια και σ' όλο της το μεγαλείο. Καζίνα,

ιπποδρομίες, γυναίκες, κρουαζιέρες, ταξίδια και πολλά όσα δεν φτάνει η σκέψη ενός κοινού θνητού.

Υπάρχει η λανθασμένη γνώμη ότι ρεμπέτες είναι μόνο όσοι ασχολήθηκαν με το βαρύ λαϊκό τραγούδι και έζησαν ή ζουν τη ζωή τους κατά κάποιον τρόπο άσωτα ή μπερμπάντια. Δεν είναι έτσι, γιατί πολλοί από τους παλιούς μπουζουκτσήδες δεν είχαν σχέση με τη ρεμπετοσύνη. Και όμως όλοι τους στα τραγούδια τους μιλάνε για ρεμπέτικη ζωή και εξυμνούν τους ρεμπέτες. Κι έτσι απ' το '50 και μετά οι διανοούμενοι άρχισαν να λένε όλο το λαϊκό μας τραγούδι "ρεμπέτικο τραγούδι".

Ρεμπέτες ήταν οι περισσότεροι χασαπάδες, λαχαναγορίτες, λεσχιάρχες και γενικά απλοί εργάτες άνθρωποι του λαού. Κάθε άνθρωπος άσχετα με το τι ασχολείται μπορεί να ζει ρεμπέτικα. Η ρεμπέτικη ζωή απαιτεί χρήματα, άρα ένας αργόσχολος ή τεμπέλης δεν μπορεί να ονομαστεί ρεμπέτης. Η περηφάνια και η αξιοπρέπεια είναι τα προσόντα του γνήσιου ρεμπέτη.

Ποτέ κανένας ρεμπέτης του λαϊκού τραγουδιού ή άλλου επαγγέλματος, δεν περπάτησε και δεν μίλησε σε μαγαζί με βρώμικα, τσαλακωμένα και απεριποίητα ρούχα. Το παπούτσι και το πουκάμισο πάντα στην τρίχα και ασ μην ήταν τα κουστούμια κασμήρια Αγγλίας, φτάνει να 'ταν καθαρά και σιδερωμένα. Ντύνεται πάντα κλασικά, γιατί το κλασικό είναι πάντα μόδα.

Οι σημερινοί καλλιτέχνες που θέλουν να μιμηθούν τους ρεμπέτες, ίσως από άγνοια ή αφέλεια, δυσφημούν τη ρεμπέτικη ζωή. Δεν προσέχουν την εμφάνισή τους, το ντύσιμό τους, τη συμπεριφορά τους και πολλά άλλα έχουν έλλειψη σοβαρότητας. Χιλιάδες άνθρωποι έζησαν και ζουν ρεμπέτικα, αλλά στην ουσία οι αγνοί, οι σωστοί ρεμπέτες ήταν και είναι λίγοι.

Αλλοίμονο αν είναι ρεμπέτης ο καθένας που παίζει, πίνει ή φουμάρει και τραβιέται με γυναίκες. Η ρεμπέτικη ζωή έχει αυστηρούς όρους και νόμους.

Ο Στέλιος Περπινιάδης, γνωστός και ως Στελλάκης, ήταν λαϊκός τραγουδιστής και οργανοπαίκτης ενώ φέρεται και ως συνθέτης, κυρίως του ρεμπέτικου τραγουδιού. Γεννήθηκε το 1899 στην Τήνο, μεγάλωσε στην ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ και το 1923 μετακόμισε στον Πειραιά, όπου ήρθε σε επαφή με μικρασιάτες ρεμπέτες. Συνεργάστηκε κατά καιρούς με σχεδόν όλους τους μεγάλους συνθέτες όπως με τον Παναγιώτη Τούντα, τον Γιοβάν Τσαούς, τον Κώστα Σκαρβέλη τον Κώστα Καρίπη τον Βαγγέλη Παπάζογλου τον Βασίλη Τσιτσάνη, τον Στέλιο Χρυσίνη τον Δημήτρη Γιώγιο (Μπαγιαντέρα), το Σπύρο Περιστέρη, Γιάννη Παπαϊωάννου ακόμη

και το Μάρκο Βαμβακάρη και αργότερα με τον Γιώργο Μητσάκη το Μανώλη Χιώτη και άλλους. Θεωρείται το μεγαλύτερο αστέρι του τραγουδιού από το 1930 έως το 1950 ενώ έκανε αριστά ντουέτα με γνωστές ερμηνεύτριες και ερμηνευτές της εποχής, όπως με την Ιωάννα Γεωργακοπούλου, το Στράτο Παγιουμτζή, την Μαρίνα Νίνου, και τον Δημήτρη Περδικόπουλο ακόμη το Γιώργο Κάβουρα. Εδώ αξίζει να σημειωθεί για το ήθος των καλλιτεχνών του είδους και της εποχής ότι ο Στελλάκης δε δίσταζε να κάνει δεύτερη φωνή και μάλιστα πολύ διακριτικά σε καλλιτέχνες των οποίων τα ονόματα ήταν μηδαμινά μπροστά στο δικό του. Μια μέρα του 1938 βρέθηκε περαστικός από την ODEON την ώρα που ο Μάρκος Βαμβακάρης ηχογραφούσε τη "Νόστιμη Μαυροματού" του. Ο Στελλάκης δε δίστασε να κάτσει να κάνει δεύτερη φωνή. Το αποτέλεσμα βγήκε αριστούργημα σε σχέση με εκείνο που θα 'βγαινε από το Μάρκο σόλο, αλλά ο Στελλάκης δεν πήρε ούτε δραχμή και το όνομά του δε γράφτηκε επάνω στο δίσκο διότι εκείνο τον καιρό ο Στελλάκης δεσμευόταν με συμβόλαιο αποκλειστικής συνεργασίας με την εταιρία Columbia.

Γιος του ήταν ο επίσης γνωστός λαϊκός τραγουδιστής Βαγγέλης Περπινιάδης.

Ο Στέλιος Περπινιάδης πέθανε στις 4 Σεπτεμβρίου 1977 στην Αθήνα.

Οι τεκέδες από τη Δραπετσώνα ως τον Πειραιά

Ένα απέραντοχασισοποτείο ήταν η περιοχή από το Χατζηκυριάκειο μέχρι τα Ταμπούρια και τη Δραπετσώνα ως τα τέλη της δεκαετίας του 1930. Λειτουργούσαν τουλάχιστον τριάντα τεκέδες.

Το πιο πολυτελέστεροχασισοποτείο ήταν του Τζοάνου, μιας μεγάλης μορφής του κόσμου της εποχής εκείνης. Λειτουργούσε και σαν καφενεϊο-ουζερί, πάντα με δροσερές και ελαφροντυμένες γκαρσόνες, έτοιμες να ικανοποιήσουν απαιτητικούς πελάτες.

Ένα βράδυ, παρ' ότι απαγορευόταν, ένας δόκιμος της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων, μπήκε στου Τζοάνου με την επίσημη στολή εξόδου. Ο Τζοάνος είτε για να τον περιποιηθεί, είτε για να τον ξεφτιλίσει, του έβαλε πάνω στο κάρβουνο τουμπειί, που είναι βαρύτερο απ' το χασίς.

Ο δόκιμος, αμάθητος στο ναρκωτικό, ζαλίστηκε κι αποφάσισε να φύγει γρήγορα. Παραπατούσε και κατά λάθος παρέσυρε και έσπασε με τη χλαίνη

του τον αργιλέ. Τότε οι ρεμπέτες σκάρωσαν ένα τετράστιχο, που έγινε σουξεδάκι στις φυλακές:

*Μας έσπασες τον αργιλέ
κυρ λοχαγέ, κυρ λοχαγέ.
Τον πήρε η μανδύα σου*

Γα.....

Όπως γράφει το «Ασιαρδαμικί» ξακουστός τεκές ήταν κι η "παράγια του Σερενάκη", στα Δημοτικά Σφαγεία στα Λιπάσματα της Δραπετσώνας. Εκεί μαζευόταν η σάρα και η μάρα. Οι χειρότεροι μαχαιροβγάλτες του Πειραιά. Σε καθάριζαν "δια ασήμαντον αφορμήν".....

Κοντά στον Άγιο Διονύση, σε μια πάροδο της Κανελλοπούλου, ήταν ο τεκές της κυρα-Ρήνης της Μπουρδουσαινας. Ήταν μια όμορφη γυναίκα και πολλοί την γυρόφερναν.

Στην περιοχή των Βουρλών λειτουργούσε και ο "περιοδεύων" τεκές του Σάλωνα. Κάθε τρεις και λίγο άλλαζε στέκι για να μην τον εκτοπίζουν οι Χωροφύλακες. Σ' αυτόν πάγαιναν οι χασικλήδες γιατί είχε το "Μπρούσο φινό". Εξ ου και το τετράστιχο:

*Θα πάω να μαστουρωθώ
και τη χαρά μου να 'βρω
μες στον τεκέ του Σάλωνα
πού 'χει το φινό μαύρο.*

Χασίς και ρεμπέτικο. Βίοι παράλληλοι. Ένα είδος μουσικής που αναπτύχθηκε παράνομα, μέσα στους τεκέδες και κάτω από τη βαριά μωρωδιά του χασίς. Πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή - που μας έφερε και το ρεμπέτικο, κατά κάποιο τρόπο- από το 1914 είχε εγκατασταθεί «πλήθος χασισοποτών», κυρίως από τη Μικρά Ασία, στην «Πειραιϊκή Χερσόνησο» που από παλιά, λόγω των ερημικών τοποθεσιών της, χρησίμευε ως κέντρο χασικλήδων.

Μετά την καταστροφή της Σμύρνης το 1922, και τον ερχομό των προσφύγων στην Ελλάδα το ρεμπέτικο εκτινάσσεται και με τη βοήθεια της δισκογραφίας στα χρόνια του 30. Βιολί, ούτι, σαντούρι, λύρα, κανονάκι για τα σμυρναίικα και μπουζούκι, κιθάρα, μπαγλαμάς -κατ εξοχήν όργανο της φυλακή- για το ρε-

μπέτικο στον Πειραιά. Στο λιμάνι, άλλωστε, αναδύεται το ρεμπέτικο με τη μορφή που το ξέρουμε.

«Εκεί στις φτωχογειτονιές του Πειραιά, καταστάλαζε το όνειρο της μέρας. Κι απ αυτό το υλικό, από τα όνειρα των ανθρώπων, ο Μάρκος έφτιαχνε τα τραγούδια του. Κι οι άνθρωποι, όλοι αυτοί οι θεόφτωχοι και οι ρέστοι, άκουγαν τα δεινά και τα πάθη τους να γίνονται τραγούδι, το τραγούδαγαν, ξεγελιόντουσαν και συνέχιζαν να ζουν», θυμάται ο Στέλιος Βαμβακάρης και απαντά ίσως με αυτό τον τρόπο στο πώς είναι δυνατόν τα στρώματα των αγράμματων, αμόρφωτων και ρυπαρών, ενίοτε εξαθλιωμένων, να δημιουργήσουν τόσο πρωτότυπες καλλιτεχνικές μορφές ποίησης μουσικής, χορού.

Γιατί έτσι ακριβώς ήταν οι ρεμπέτες

Λιμενεργάτες, ειδορείς -όπως και ο Μάρκος-, παλαιοπώλες...

Η σκιά του Μάρκου -του κύριου εκφραστή του είδους- όπως και του ρεμπέτικου απλώνεται πάνω από τον Πειραιά, κυρίως του λιμανιού και των βορινών προσφυγικών συνοικισμών. Ποτέ το ρεμπέτικο δεν έγινε υπόθεση των πολλών.

Μέχρι το '37, περίπου, και τη δικτατορία του Μεταξά, το ρεμπέτικο ήταν ρεμπέτικο. Μετά άρχισε η λογοκρισία. Οι λουλάδες, οι πρέζες και τα χασίσια πετάχτηκαν από τα τραγούδια και αυτό που έμεινε ήταν ένα νέο είδος μουσικής διάδοχο του ρεμπέτικου, που τα ηγία ανέλαβε ο Βασίλης Τσιτσάνης. Ακολούθησε και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος που έβαλε τέλος στους τεκέδες..

Η Τετράς

Τετράς, η ξακουστή του Πειραιώς. Βρισκόμαστε στο 1934 και οι Γ. Μπάτης, Ανέστος Δελιάς, Μάρκος Βαμβακάρης και Στράτος Παγιουμτζής σχηματίζουν την πρώτη ρεμπέτικη κομπανία και εμφανίζονται στη Μάντρα του Σαραντόπουλου, κάπου εκεί στη Δραπετσώνα.

Τους βρίσκουμε ακόμη στην πλατεία Καραϊσκάκη, στην Κρεμμυδαρού - σημερινή Δραπετσώνα-, στο Κερατσίνι, αλλά και στα άγρια βράχια που χρησίμευσαν σαν κρυψώνες για τους «πότες» του Πειραιά.

Ο Ανέστος ήρθε από τη Σμύρνη, ο Στράτος από το Αϊβαλί, ενώ ο Μάρκος από τη Σύρο και ο Μπάτης από τα Μέθενα.

Ο Μάρκος μπαίνει στη δουλειά από επτά χρονών παιδί. Στα 13 του θα βρεθεί λαθρεπιβάτης να ταξιδεύει για τον Πειραιά. Πρώτη στάση στα Ταμπούρια και χαμάλης στο λιμάνι. Ξεφορτωτής στις μαούνες στη συνέχεια, αλλά και ειδορέας στα Σφαγεία του Πειραιά. Στα 17 του έρχεται η πρώτη εμπειρία με το χασίς. Ακολούθησε μια ζωή μέσα στους τεκέδες τις πόρνες, το κυνηγητό απ' την αστυνομία, τα κρατητήρια και τις φυλακίσεις το άγχος της επιβίωσης, αλλά και το μεράκι για το μπουζούκι και το τραγούδι.

Ο Μπάτης είχε ένα μικρό καφεενεδάκι στου Καραϊσκάκη, στα τότε Λεμονάδια. Δυο-τρία τραπεζάκια όλα και όλα, και ένα πατάρι. Εκεί είχε πολλά όργανα, τόσα που κάποτε για τη μεταφορά τους στην Ασφάλεια χρειάστηκε χειράμαξο. Έξω από αυτό το καφενείο έχουν τραβηχτεί μερικές από τις ιστορικότερες φωτογραφίες του ρεμπέτικου.

Το καφενείο είχε δυο πόρτες προς το εσωτερικό δρομάκι και ανάμεσα του υπήρχε ένα χώρισμα που δημιουργούσε δύο μικρούς χώρους. Ο ένας έδινε την όψη κανονικού καφενείου. Στον άλλο, μέσα, υπήρχαν τα σύνεργα του χασίς και από μια μικρή τρύπα ενός ρόζου πέρναγε το μαρκούτσι του ναργιλέ προς τον χώρο του κανονικού καφενείου, απ' όπου τραβούσαν εις περιτροπής και στην περίπτωση κινδύνου απλώς το μαρκούτσι τραβιόταν από μέσα. Και λέγεται πως κάποια φορά ένας αστυφύλακας μπήκε στο καφεενεδάκι αιφνιδιαστικά, και το μεν μαρκούτσι τραβήχτηκε από τον παραγιό που ήταν στον διπλανό χώρο και δεν έγινε αντιληπτό, αλλά ο Μπάτης κατελήφθη με το στόμα γεμάτο ντουμάνι, κλειστό όμως. Και στην παρατήρηση του αστυφύλακα γιατί κρατάει το στόμα του κλειστό, ο Μπάτης το άνοιξε βγάζοντας καπνούς ρυθμικά και κάπως τελετουργικά, συνιστώντας να μην τον απασχολούν γιατί είναι φακίρης!

Πάντως, "όπως τυχαίως", το 1937 πυρκαγιά κατέστρεψε την πλατεία Καραϊσκάκη και τα Λεμονάδια, κι οι μάγκες ξεσπιτώθηκαν...

Ο Μεταξάς κυνήγησε πολύ το μπουζούκι, το ρεμπέτικο και το μαρκοπούτσι! Το 1937 βγήκε νόμος που απαγόρευε τους αμανέδες, τους τεκέδες, τους μπαγλαμάδες και τους λουλάδες.

Στο μπαρ " ΜΑΡΚΟΣ" στα Άσπρα Χώματα Παλαιάς Κοκκινιάς, Στράτος, Μάρκος, Μπάτης, Δελιάς, η κομπανία "ΤΕΤΡΑΣ".

Για τον Ανέστο Δελιά, ή Αρτέμη, ο Βαμβακάρης γράφει στην αυτοβιογραφία του: «Ο Δελιάς ήταν ένα παιδάκι και καθόταν εκεί στο Καστράκι, εκεί που καθόνταν οι πρόσφυγες. Εκεί υπήρχανε όλοι οι τεκέδες Επηγάναμε κι αυτός λοιπόν ετραβιότανε με τους τεκέδες κι έπαιζε κατ' αρχήν κιθάρα. Εγώ τον έβαλα μπροστά να μάθει μπουζούκι, κι όπως και έμαθε. Αυτός ήταν πολύ καλό παιδί αλλά τον έφαγε η πρέζα. Εμείς τότε δεν τον εζυγώναμε».

«Με το Στράτο εγυρίζαμε τους τεκέδες, καθαρά. Τον οποίο γνωριστήκαμε εκεί μέσα, γιατί ο Στράτος ετραγούδαγε τότες και εγώ έπαιζα μπουζούκι. Ήταν βαρκάρης αυτός. Τον λέγανε κουτόμαγνα γιατί εφούσιωνε από χασίσι αυτός», γράφει ο Μάρκος.

Τι κι αν με νόμο του 1919 «τιμωρούνται δια φυλακίσεως δι διευθυνταί ή οι συντηρούντες καταγώγια ή άλλα ενδιαιτήματα εν οίς κατά σύστημα παρέχονται τα μέσα προς χασισοποτιαν ή οι τινές εν γνώσει ανέχονται τούτο καίτοι μη παρέχοντες τα μέσα».

Τα χασισοποτεία, ή τεκέδες, κυριαρχούσαν στον Πειραιά -και όχι μόνο- παρέα με το ρεμπέτικο. Ο συσχετισμός δεν γίνεται αυθαίρετα. Γράφει ο Κ. Μακρής το 1929 στο βιβλίο «Το ελληνικόν χασίς»: «Τα σύνεργα του Έλληνοχασιστού, του ανήκοντος ες τας κατωτέρας ταύτας τάξεις, είναι η καπνοσύριγγ και είδος εγχόρδου οργάνου όπερ αποικαλούσι μπαγλαμάν, και τους ήχους του οποίου θεωρούσαν απαραίτητους κατά την διάρκειαν της μέθης των»...

Στο «Μπουκέτο» του 1929 διαβάζουμε: «τότε εμφανίζεται και μια εξαιρετική υπερευαισθησία της ακοής. Η μουσική επενεργεί με τον πιο έντονο τρόπο στον χασισοπότη... Έστω και αν δεν ξέρει χορό σηκώνεται πολλές φορές και χορεύει».

ΤΟ ΛΙΒΑΝΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ

Σε τοπική εφημερίδα του Πειραιά δημοσιεύεται έφοδος ενός αστυνομικού σε «χασικλήδικο»:

«Ο Φάνης, ο ιδιοκτήτης του καταγωγίου, τρίβει τα μάτια του, χαμογελάει, μας κάνει διάφορες ρεβεράντσες και μας γλυκομιλάει:

- Καλώς τα παλιάρια. Πώς αυτό στο τσαρδί μας;

Οι άλλοι, οι μαστούρηδες, μορφάζουνε απελπιστικά από ικανοποίηση για την φιλική μας προσέγγιση. Ο ένας μάλιστα απ' αυτούς μας δείχνει δύο σιαμνιά και μας καλεί να κάτσουμε ενώ τραγουδάει τη συνοδεία ενός μπαγλαμά:

Πού θα βρούμε, πού θα βρούμε

ναργιλέ για να την πιούμε...

Ο αστυνομικός μετά τις φιλικές διαχύσεις ζητάει τον λουλά. Αυτός όμως έχει εξαφανιστεί ως δια μαγείας και όλοι σταυροκοπιούνται ότι απόψε δεν τον άναψαν. Παρ' όλες τις επιμονές του, εκείνοι αρνούνται πάντοτε.

Όταν δε τους ρώτησε: Μα, καλά, βρωμάει χασίσι όλη η χαμοκέλα σας, ο Φάνης με περίφημη επιτήδευση λέγει: «Τι λες, κυρ-Παναγή μου. Λιβάνισα το εικόνισμα μια κι είναι της χάρης της σήμερα, της Αγίας Μαρίνας».

Τους τεκέδες του Πειραιά «έδειξε» και ο Μάρκος μέσα από το τραγούδι του «Ο χαρμάνης». Ο πρώτος ήταν του Ζουάνου του Καλοκαιρινού. Υπήρχαν και του Κωλομπότση, του Μίχαλου, του Φούκα, του Σάλωνα, του Αβίγλη...«Όλοι οι τεκέδες ήταν ίδιοι, αφηγείται ο Βαμβακάρης.

Ένα σπιτάκι ήτανε τεκές. Ένα άλλο παραγκάκι. Δεν υπήρχε, δηλαδή, να ναι σαλόνι να το κάνουνε τεκέ. Όχι Ο τεκές του Σάλωνα ήτανε δύο παραγκίτσες ξύλινες εκεί στο Καστράκι που ήταν οι πρόσφυγες. Το ίδιο ήτανε και του Μίχαλου, στα Χιώτικα.

Ο Λευκαδιώτης είχε ένα μαγαζάκι σαν καφενείο. Ύστερα ήταν του Γεράσιμου, πάλι στο Γκασοχώρι του Πειραιά, κοντά στη Λεύκα. Κι αυτό σα μικρό καφενεδάκι ήταν. Πολλές φορές παίρνανε τα βουνά, Λεύκα,

πρηνή Καραβά, Αγίας Σοφίας. Να φουμάρουνε άργιλε γιαβάσικο, δηλαδή ήσυχα, ωραία, όμορφα όχι άφε σβήσε. Στο βουνό, στις σπηλιές.

Σμύρινη αγαπημένη

Ρεμπέτικα ποιήματα

Η φτώχεια είχε πάντα την τιμητική της στη ρεμπέτικη ανθολογία, αφού μία από τις παραγωγικότερες δεκαετίες του ρεμπέτικου, αυτή του 1925- 1935 συνέπεσε με την άφιξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.

Παρά τις δυσκολίες ωστόσο των καιρών οι πρώτες προπολεμικές αναφορές στην ανέχεια διαπνέονται από καλή διάθεση, όπως, μεταξύ άλλων, μαρτυρά η συχνή χρήση της λέξης «φτωχαδάκι» αντί του βαρύνοντος «φτωχός».

Στη συνέχεια το κλίμα βάρυνε και τα τραγούδια το ακολούθησαν: Γράφει ο Ρούκουνας στο «η Κρίσις»:

*Οι φόροι και τα κόμματα
φέραν αυτή την κρίση
που κάνανε τον άνθρωπο
να μη μπορεί να ζήσει.*

Σαφέστατος και εξαιρετικά λαϊκωνικός ο Κ. Ρούκουνας- το 1933 παρακαλώ-, εξηγεί τα αίτια μιας άλλης κρίσης (του 1929) που μοιάζει τόσο ίδια. Στην τωρινή κρίση κατάρρευσε το μοντέλο της μεταπολίτευσης που βασίστηκε στο τρίπτυχο «οικοδομή-δημόσιο-δανεισμός».

*Κι όλο τη φτώχεια πολεμά
για να την ανικήσει
να βγάλει το ψωμάκι του
το σπίτι του να ζήσει.*

Την ίδια χρονιά, «Με τις τσέπες αδειανές» ο Γ. Κατσαρός φωτίζει το ρόλο των ξένων και δίνει το στίγμα της μετανάστευσης.

*Τι θα κάνουμε βρε φίλοι στην κατάστασιν αυτήν
που χαμένοι πάμε όλοι εδώ στην Αμερικήν,
Όπου φτώχεια έχει πέσει και δεν βρίσκουμε δουλειά
και τα έξοδα δε βγαίνουν και τραβούμε συμφορά,*

*Με τα μούτρα κρεμασμένα με τις τσέπες αδειανές
περπατούμε μες στους δρόμους μα με σκέψες συλλογές,
Πως θυμάμαι τις ημέρες πού 'χαμε τα τάληρα
που ετρώγαμε μπριζόλες μα τώρα τρώμε λάχανα,*

*Που πηγαίναμε στους γάμους και φωνάζαμε τσι
τώρα πάμε με τα πόδια έξω εις την εξοχή,
Με τα μούτρα κρεμασμένα με τις τσέπες αδειανές
περπατούμε μες στους δρόμους- αχ βρε Χούβερ τι μας
έκανες!*

Για το ίδιο γεγονός ο Μάρκος Βαμβακάρης στο «Συμφέρον» το 1954 τραγουδά:

*Άμα δεν τα 'χεις δε μπορείς,
κανέναν να στα δώσει,
κι αν θα σου δώσει μια φορά,
βαθειά θα σε πληγώσει.*

(Το συμφέρον, Βαμβακάρης Μ. 1954)

Στο κοινωνικό σκέλος, το άνοιγμα της «φαλίδας», τις κοινωνικές ανισότητες, τις περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο ο Γ. Παπαϊωάννου το 1954 στο «Μεγάλο ψάρι»:

*Δεν μπορείς να ζήσεις στη ζωή ετούτη
αν δεν έχεις πλάτες, αν δεν έχεις πλούτη
Το λέω με παράπονο πικρό
Το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό.*

Εύστοχος πάντα και ο Μάρκος ο Βαμβακάρης στο «Ψεύτικος είναι ο Ντουνιάς» το 1948 ο οποίος απαξιώνει το χρήμα, τους «έχοντες και κατέχοντες» και πιθανώς τους... πλούσιους δανειστές μας:

*Όσοι έχουνε πολλά λεφτά
να ξέρα τι τα κάνουν
άραγε σαν ποθάνουνε
-ψεύτη ντουνιά-
μαζί τους θα τα πάρουν;*

Ενδιαφέρον είναι πώς βλέπει ο ρεμπέτης την κοινωνία και την σήψη της στο τραγούδι «Τα λεφτά»:

*Όταν είχα τα λεφτά
ήμουν ντερβισόπαιδο
τώρα τελειώσαμε
και με λες παλιόπαιδο*

(Πετσάς Π., τραγ. Τζουανάκος Σ., Κυριαζής Ι., 1954).

Για το ίδιο θέμα ο Δ. Σέμψης, το 1937 διαπιστώνει με την σειρά του τα σημάδια σήψης του συστήματος και παράλληλα μπαίνει στην ουσία του προβλήματος την έλλειψη αξιοπιστίας – εμπιστοσύνης. Κρίση ίσον έλλειψη εμπιστοσύνης.

*Όλος ο κόσμος τώρα δουλεύει μηχανές
κι αν κάνεις το κορόιδο σου κάνει πιο πολλές
Μην έχεις εμπιστοσύνη ούτε και σ' αδερφό
γιατί κι αυτός κρυφά σου σου θέλει το κακό.*

[Η ψευτοφιλία (όλος ο κόσμος τώρα δουλεύει μηχανές), Σέμψης Δ., 1937]

Βέβαια είχε προηγηθεί το 1940 ο Μάρκος με το εξαιρετικό «Πορτοφόλι» που ουσιαστικά μιλά για την απόλυτη κυριαρχία του χρήματος.

*Στον κόσμο τον σημερινό, αυτό το ξέρουν όλοι
η δύναμη στον άνθρωπο είναι το πορτοφόλι
η δύναμη στον άνθρωπο είναι το πορτοφόλι
στον κόσμο τον σημερινό, αυτό το ξέρουν όλοι*

(Το Πορτοφόλι, Περιστέρης Σ., Πετροπουλέας, Βαμβακάρης Μ., 1940)

Για την κρίση μιλάνε και ο Τόλης και η Λίτσα Χάρμα στο «Ψάχνω να βρω σπιτάκι» (1950) με εναλλακτικό τίτλο «Το ενοικιοστάσιο» αφού λόγω κρίσης όλα ήταν ακριβά.

Όλοι προσπαθούμε να ανακαλύψουμε τις έννοιες χρεοκοπία, ελλείμματα κλπ πίσω από αποκλειστικά, οικονομικές έννοιες. Ας δούμε και τις ανθρωπίνες σχέσεις, τις κοινωνικές, τις σχέσεις πολίτη – κράτους, ανθρώπου - φύσης για να δούμε κατάματα την αλήθεια. Παρά τις δυσκολίες ο Μάρκος καταλήγει:

*Αυτή την ψεύτικη ζωή
πρέπει να τη χαρούμε
πρέπει να τη γλεντήσουμε
όπως και να τη βρούμε*

(Ψεύτικος είναι ο Ντουινιάς, Βαμβακάρης Μ., 1948).

Λάμπρος Φλώρος Κορδέρο

Γιάννης Σουμάκης

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ

Ηλίας Βενέζης

Γεννήθηκε το 1904 στο Αϊβαλί της Μικράς Ασίας και πέθανε στην Αθήνα το 1973. Το 1923 απελευθερώθηκε και επέστρεψε στη Μυτιλήνη. Εκεί υπήρχε αξιόλογη λογοτεχνική κίνηση με πρωτεργάτη τον Στρατή Μυριβήλη αυτός μάλιστα τον παρακίνησε να καταγράψει την αιχμαλωσία του και έλεγε χαρακτηριστικά ότι "του έμαθε πώς να κρατάει το μολύβι στο χέρι".

Νούμερο 31328

Το «Νούμερο 31328», διαδραματίζεται λίγα χρόνια μετά τα γεγονότα της «Αιολικής γης», όταν ο Ηλίας Βενέζης ήταν 18 χρονών. Την περίοδο εκείνη (περίπου 1922), συνέβη η Μικρασιατική καταστροφή και ο Βενέζης αιχμαλωτίζεται και μεταφέρεται στο εσωτερικό. Η απανθρωπιά των Τούρκων δυσκολεύει την κατάσταση, ενώ οι κακουχίες είναι απερίγραπτες. Ο Βενέζης και οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι μεταφέρονται σ' ένα στρατόπεδο και κάθε ελπίδα διαφυγής σβήνει. Εκεί, για περίπου ένα χρόνο ο Βενέζης θα δουλεύει ασταμάτητα, με τους Τούρκους σαν σκιά πάνω απ' αυτόν. Οι συνθήκες του στρατοπέδου αυτού και ο τρόπος ζωής των αιχμαλώτων, θυμίζουν μεσαιωνικά χρόνια και η λέξη άνθρωπος», χάνει όλη της την έννοια.

Αιολική γη

Ο μικρός πρωταγωνιστής μιλά για τις περιπέτειές που έζησε εκεί με την αγαπημένη του αδελφή την Άρτεμη, τα όνειρα που έκαναν μαζί, τις διαφωνίες τους, μα περισσότερο για την αδελφική αγάπη που τους ένωσε βαθιά. Περιγράφει ακόμα τους χαρακτήρες παράξενων και μελαγχολικών ανθρώπων που γνώρισε και διηγείται λυπητερές ιστορίες για αγάπες που χάθηκαν εξαιτίας της φτώχειας και της ηλικιακής διαφοράς. Το τελευταίο γεγονός που αφηγείται ο μικρός Πέτρος είναι ο εικπατρισμός της οικογένειάς του, αλλά και των άλλων κατοίκων της Μ. Ασίας, κάτω απ' την απειλή των Τούρκων.

Μικρασία Χάιρε

Τα κείμενα αυτού του βιβλίου πρωτοδημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Το Βήμα» στα 1972 στα πενήντα χρόνια της μικρασιατικής καταστροφής. Στα εφηβικά μου χρόνια η Μοίρα μου ήταν να βρεθώ μες την πυρίνη ζώνη της Καταστροφής εκείνης. Η ζωή μου συνδέθηκε με αυτά τα συμβάντα που σφράγισαν και τη μοίρα μου ως συγγραφέα: τα βασικά βιβλία μου έγιναν χρονικό κι αφιέρωμα στο δράμα της Μικρασίας.

Κοσμάς Πολίτης

Γεννήθηκε στις 16 Μαρτίου 1888 στην Αθήνα. Η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στη Σμύρνη το 1890, έπειτα από οικονομική καταστροφή. Φοίτησε στην Ευαγγελική Σχολή (1900-1904) και στο Αμερικάνικο Κολέγιο της Σμύρνης (1904 - 1905).

Στου Χατζηφράγκου

Εμπνευσμένο από τη Μικρασιατική καταστροφή, το μυθιστόρημα «Στου Χατζηφράγκου» αναφέρεται σε λαϊκή συνοικία της Σμύρνης, όπου και διαδραματίζονται τα περισσότερα επεισόδια του μυθιστορήματος. Τα πολυάριθμα πρόσωπα του κειμένου είναι όλα καθημερινοί άνθρωποι. Το κείμενο γραμμένο 74 χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή αναπλάθει με τρόπο παραστατικό την παιδική ηλικία, δείχνοντας τη μεστότητα της ανθρωπιάς του, και μια ξεκάθαρη στάση απέναντι στα ιστορικά γεγονότα που περιβάλλουν τα πρόσωπα και τα δράματά τους.

Μαρία Ιορδανίδου

Η Μαρία Ιορδανίδου ήταν πεζογράφος. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1897 και έζησε τα παιδικά της χρόνια στον Πειραιά και το Βατούμ της Ρωσίας. Φοίτησε σε ρωσικό γυμνάσιο, στη Σταυρούπολη. Το 1919 γύρισε στην Κωνσταντινούπολη και λίγο αργότερα πήγε στην Αλεξάνδρεια. Έγινε γνωστή στο λογοτεχνικό χώρο

με το έργο «Λωξάντρα», που έγραψε σε ηλικία 65 χρονών. Τα έργα της γνώρισαν μεγάλη εκδοτική επιτυχία. Βραβεύτηκε το 1978 από το

Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως με τον Χρυσό Σταυρό και το Οφίκιο της Αρχόντισσας του Οικουμενικού Θρόνου. Πέθανε στις 6 Νοεμβρίου του 1989.

Διδώ Σωτηρίου

Η Διδώ Σωτηρίου είναι μυθιστοριογράφος και δημοσιογράφος. Γεννήθηκε το 1911 στο Αϊδίνιο της Μικράς Ασίας. Μετά την μικρασιατική καταστροφή ήρθε στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε Γαλλική φιλολογία και συνέχισε τις σπουδές της στο Παρίσι στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης. Ξεκίνησε την καριέρα της ως δημοσιογράφος και ως ανταποκρίτρια του περιοδικού "Νέος Κόσμος της Γυναίκας", συνεργάτης των περιοδικών "Γυναικεία Δράση" και "Κομμουνιστική δράση" και αρχισυντάκτρια της εφημερίδας "Ριζοσπάστης". Ένα μεγάλο κομμάτι του έργου της συγγραφέως έχει γνωρίσει επιτυχία και στο εξωτερικό.

Παναγιώτα Περγαντή

Άννα-Μαρία Σταθοπούλου

Οι νεκροί περιμένουν

Ένα μικρό κοριτσάκι ξεκινάει απ' τα' ανώμαλα καλντερίμια μιας επαρχιακής πόλης της Μικρασίας, που λέγεται Αϊντίνι. Έτσι αρχίζει το βιβλίο της Δ. Σωτηρίου, και φαίνεται απ' την αρχή η στενή σχέση που συνδέει το μυθιστόρημα με τα προσωπικά βιώματα της συγγραφέως, η οποία γεννήθηκε στο Αϊδίνι κι έζησε τα γεγονότα που περιγράφει από το 1918 και μετά, ως μικρό κοριτσάκι. Δεν πρόκειται ωστόσο γι' αυτοβιογραφία. Αφηγήτρια είναι η μικρή Αλίκη Μάγη, το μικρότερο μέλος μιας καθαρά αστικής οικογένειας όπου ο πατέρας είναι ξεπεσμένος επιχειρηματίας, και η οποία ανακαλεί τις αναμνήσεις της ξεκινώντας από την επίσκεψη όλης της οικογένειάς της στη Σμύρνη, το 1918, και καλύπτοντας μια περίοδο 25 χρόνων.

Αναμνήσεις της Αλίκης από την άφιξή τους στην Ελλάδα

Αρχίσαμε να βαδίζουμε πιασμένοι απ' το χέρι, κοντά ο ένας στον άλλον, χαμένοι, μουδιασμένοι, δισταχτικοί, σαν να 'μαστε τυφλοί και δεν ξέρουμε που θα μας φέρει το κάθε βήμα που αποτολμούσαμε. Γυρεύαμε ξενοδοχείο στο λιμάνι για ν' ακουμπήσουμε και να περιμένουμε τους δικούς μας. Όπου όμως κι αν ρωτούσαμε, παίρναμε την ίδια στερεότυπη απόκριση: -Απ' τη Σύρνη έρχεστε; Δε δεχόμαστε πρόσφυγες. -Μα θα σας πληρώσουμε καλά, άνθρωποι του Θεού, έλεγε η θεία Ερμιόνη. Εκείνοι επέμεναν στην άρνησή τους: -Φοβόμαστε τις επιτάξεις. Δε μάθατε λοιπόν πως στη Χίο, στη Μυτιλήνη, στη Σάμο έφτασε προσφυγολόι, κι επιτάξανε όλα τα σχολεία, τα ξενοδοχεία, τα πάντα;

-Τι θέλαμε, τι γυρεύαμε μεις να 'ρθούμε σε τούτον τον αφιλόξενο τόπο, έλεγε η κυρία Ελβίρα. Τι θέλαμε και τι γυρεύαμε να χωριστούμε από τους άνδρες μας! Στο τέλος βρεθήκαμε ένας αναγκασμένος ξενοδόχος και μας έδωσε ένα σκοτεινό, άθλιο δωμάτιο με έξι κρεβάτια. Για τότε γινήκαμε πραγματικοί πρόσφυγες δεν το καταλάβαμε. Μέσα σε λίγα εικοσιτετράωρα όλος ο κόσμος αναποδογύρισε. Βαπόρια φτάναν το ένα πίσω από τ' άλλο και ξεφόρτωναν κόσμο, έναν κόσμο ξεκουρτισμένον, αλλόκοτο, άρρωστο, συφοριασμένο, λες κι έβγαινε από φρενοκομεία, από νοσοκομεία, από νεκροταφεία. Έπηξαν οι δρόμοι, το λιμάνι οι εκκλησιές, τα σχολεία, οι δημόσιοι χώροι. Στα πεζοδρόμια γεννιόνταν παιδιά και πέθαιναν γέροι. Ενάμισι εκατομμύριο άνθρωποι βρεθήκανε ξαφνικά έξω απ' την προγονική τους γη. Παράτησαν σκοτωμένα παιδιά και γονιούς άταφους. Παράτησαν περιουσίες, τον καρπό στα δένδρα και στα χωράφια το φαΐ στη φουφού, τη σοδειά στην αποθήκη το κομπόδεμα στο συρτάρι τα πορτρέτα των προγόνων στους τοίχους. Και βάλθηκαν να τρέχουν να φεύγουν κυνηγημένοι απ' το τουρκικό μαχαίρι και τη φωτιά του πολέμου. Έρχεται μια τραγική στιγμή στη ζωή του ανθρώπου, που το θεωρεί τύχη να μπορέσει να παρατήρει το έχει του, την πατρίδα του το παρελθόν του και να φύγει, να φύγει λαχανιασμένος αποζητώντας αλλού τη σιγουριά. Άρπαξαν οι άνθρωποι βάρκες, καΐκια, σχεδίες, βαπόρια, πέρασαν τη θάλασσα σ' έναν ομαδικό, φοβερό ξενιτεμό. Κοιμήθηκαν αποβραδής

νοικοκυραίοι στον τόπο τους και ξύπνησαν φυγάδες, θαλασσοπόροι, άστεγοι άποροι, αλήτες και ζητιάνοι στα λιμάνια του Πειραιά, της Σαλονίκης, της Καβάλας του Βόλου, της Πάτρας. Ενάμισι εκατομμύριο αγωνίες και οικονομικά προβλήματα ξεμπαράρανε στο φλούδι της Ελλάδας, με μια θλιβερή ταμπέλα κρεμασμένη στο στήθος: «Πρόσφυγες!» Που να ακουμπήσουν οι πρόσφυγες; Τι να σκεφτούν; τι να ξεχάσουν; τι να πράξουν; που να δουλέψουν; πώς να ζήσουν; Τρέμαν ακόμα απ' το φόβο. Τα μάτια τους ήταν κόκκινα απ' το αιμάτινο ποτάμι της κόλασης που διάβηκαν. Και σαν πάτησαν σε στέρεο έδαφος, μετρήθηκαν να δουν πόσοι φτάσανε και πόσοι λείπουν. Κι οι ζωντανοί δεν το πιστεύανε, μόνο άπλωναν τα χέρια τους στο κορμί τους και το ψάχνανε, για να βεβαιωθούνε πως δεν ήταν βρικόλακες. Και ψάχναν και για την ψυχή τους, να δουν αν ήταν στη θέση της. Μ' αυτή ήταν άφαντη. Είχε μείνει πίσω στην πατρίδα κοντά στους αγαπημένους νεκρούς και στους αιχμαλώτους, κοντά στα σπιτάκια, στα χωράφια, στις δουλειές.... Κι είπαν : περαστικοί είμαστε, ας βολευτούμε όπως όπως , κι αύριο θα ματαγυρίσουμε στα μέρη μας. Κι αποζητούσαν, τούτη την ελπίδα, με την ίδια λαχτάρα σαν το ψωμί το νερό και το αλάτι. Τόσοι ήταν, ενάμισι εκατομμύριο ρωμιοί μικρασιάτες, που στριφογύριζαν τώρα στο καύκαλο της Ελλάδας, σαν περιπλανώμενοι ιουδαίοι διωγμένοι από τη γη της Χαναάν. Χωρίς πατρίδα χωρίς δουλειά χωρίς σπίτι. Και μόλις χτες να θυμάσαι πως ήσουν νοικοκύρης. Ψάχναν για τον αίτιο , αναθεμάτιζαν τον ουρανό, τη γη ,τον Κεμάλ το Βενιζέλο τον Κωνσταντίνο, την Αντάντ, τον πόλεμο. Μα πριν απ' όλα τον ύπουλο τον Άγγλο ,τον υπολογιστή ,το διπλοπρόσωπο, το σφετεριστή που έκανε μπίζνες και αυτοκρατορική πολιτική με το αίμα και τη δυστυχία ενός λαού....

Ο Μανώλης Αξιώτης διαβάζει το « Οι νεκροί περιμένουν»

Ανάμεσα στους πολλούς αναγνώστες του «Οι νεκροί περιμένουν» ήταν κι ένας πρόσφυγας εγκατεστημένος στην Κοκκινιά, ο Μανώλης Αξιώτης. Ένας μικρασιάτης αγρότης που επιστρατεύθηκε στα Τάγματα Εργασίας του τουρκικού κράτους μεταξύ 1914 και 1918, που στη συνέχεια φόρεσε τη στολή του έλληνα φαντάρου, που βίωσε στο πετσί του την καταστροφή του '22 και

την αιχμαλωσία κι έφαγε επί δεκαετίες «πικρό ψωμί» ως λιμενεργάτης, συνδικαλιστής και μαχητής της Εθνικής Αντίστασης. Κατασυγινημένος απ' όσα του θύμισε με το βιβλίο της η Σωτηρίου, «ήρθε και με βρήκε και μου έδωσε ένα τεφτέρι με τις αναμνήσεις του. Συνταξιούχος, κάθισε με υπομονή και κοπίασε να γράψει με τα λίνια γραμματάκια του τα όσα είδαν τα μάτια του εξήντα τόσα χρόνια». Αυτό το τεφτέρι ήταν η βάση για τα «Ματωμένα χρώματα», κι αυτή ήταν η πρόκληση για τη Διδώ Σωτηρίου: να διασώσει τη μαρτυρία του Μανώλη Αξιώτη, μετουσιώνοντάς την σε έργο τέχνης.

Χούπη Δήμητρα

ΜΑΤΩΜΕΝΑ ΧΩΜΑΤΑ

Βασικός ήρωας και ταυτόχρονα αφηγητής είναι ο Μανώλης Αξιώτης. Στις σελίδες του αριστουργήματος της Διδώς Σωτηρίου ο Μανώλης μας μιλάει για τη ζωή του, για το πώς ξεκίνησε από το χωριό Κιρκιντζέ τότε που ήταν παιδί. Τα παιδικά του χρόνια κυλούσαν ξέγνοιαστα. Ο μοναδικός του φόβος ήταν ο πατέρας του. Βρισκόμαστε πριν την μικρασιατική καταστροφή και οι Έλληνες της Μικράς Ασίας όχι μόνο συμβιώνουν αρμονικά με τους Τούρκους αλλά και ευημερούν δημιουργώντας αξιόλογες περιουσίες.

Έξυπνο παιδί ο Μανώλης και ο πατέρας του τον στέλνει να εργαστεί στη Σμύρνη για να μάθει τα τερτίπια του εμπορίου ώστε να μπορέσει η οικογένεια μελλοντικά να επεκτείνει τις οικονομικές της δραστηριότητες σε αυτόν τον τομέα, αφού η κύρια ασχολία τους μέχρι τότε ήταν γεωργική.

Κάποια στιγμή ο πόλεμος ξεσπά και ο Μανώλης θα αναγκαστεί εφόσον ήταν οθωμανός υπήκοος και δε μπορούσε να καταταγεί στον οθωμανικό στρατό κατά της Ελλάδος ως Έλληνας ως προς την καταγωγή έπρεπε να υπηρετήσει το οθωμανικό κράτος στα «Αμελέ Ταμπουρού», τα γνωστά τάγματα εργασίας. Μέσα από πολλές περιπέτειες φτάνει ο Μανώλης αλλά και εμείς οι αναγνώστες του στη μικρασιατική καταστροφή. Ο Μανώλης ήταν από τους άτυχους που δεν κατάφεραν να φύγουν και συλλαμβάνεται από του Τούρκους.

Αναμφισβήτητα είναι ένα εκπληκτικό αλλά συγχρόνως και σκληρό βιβλίο. Μέσα από τις σελίδες του ξεπηδούν ο πόνος, τα βασανιστήρια, οι φρικαλεότητες της τότε εποχής, αλλά και η ελπίδα που δεν εγκαταλείπει ποτέ τον άνθρωπο ακόμα και στις πιο δύσκολες στιγμές της ζωής του.

Τσαροκαλή Θεοδώρα

Μέσα στις φλόγες

Η Αλίκη Μάγη, η αφηγήτρια του έργου, ξεκινά τη διήγησή της από το 1918, όταν ήταν μικρό κορίτσι στο Αϊντίνι της Μικράς Ασίας. Σε ένα ταξίδι προς τη Σμύρνη πηγαίνουν ως καλεσμένοι του Τούρκου διοικητή Ταλάτ Μπέη, συνεταίρου του πατέρα της στις επιχειρήσεις του. Εκεί η Αλίκη μαθαίνει την πραγματική αιτία που έφυγαν από το Αϊντίνι. Ο Αλέξης Μπενάς, γιατρός, αγαπούσε τη μητέρα της και τη διεκδικούσε. Ενώ φεύγουν από τη βίλα του Ταλάτ, δε γυρίζουν στο Αϊντίνι, αλλά νοικιάζουν σπίτι στη Σμύρνη. Εκεί, η συμπεριφορά όλων αλλάζει και ο πατέρας φεύγει για τρεις μήνες στο Αϊντίνι. Επιστρέφει έχοντας πουλήσει όλη τη κτηματική περιουσία του εκτός από το εργοστάσιο. Στο μεταξύ φτάνει η άνοιξη του 1919. Ο ελληνικός στόλος κάνει απόβαση στο λιμάνι της Σμύρνης. Η Σμύρνη ελευθερώνεται και μετά από 12 μέρες ελευθερώνεται και το Αϊντίνι. Ακολουθεί αντεπίθεση των Τούρκων, με αποτέλεσμα την ολοκληρωτική καταστροφή του Αϊντινίου. Ο πατέρας πηγαиноέρχεται και φέρνει μαζί του το θείο Θανάση στη Σμύρνη. Μετά μαθαίνοντας κακά νέα από το μέτωπο, η οικογένεια Μάγη αποφασίζει να φύγει για την Αθήνα. Στο λιμάνι επικρατεί κατάσταση πανικού και οι πρώτοι πρόσφυγες φθάνουν στον Πειραιά. Η ζωή στην Αθήνα είναι σκληρή. Οι ντόπιοι φέρονται απάνθρωπα στους πρόσφυγες. Ο πατέρας της Αλίκης δε βρίσκει δουλειά. Η οικογένεια ζει τραγικές καταστάσεις και η μιζέρια ωθεί τον πατέρα στον αλκοολισμό. Ο θείος Γιάγκος γίνεται από τους σημαντικότερους επιχειρηματίες, αλλά δε βοηθά την οικογένεια Μάγη. Μόνο η θεία Ερμιόνη στέκεται στο πλευρό της οικογένειας. Ρουμπά Βάσια

Κοινά στοιχεία των βιβλίων

Η αναφορά στην ειρηνική συνύπαρξη Ελλήνων και Τούρκων πριν την καταστροφή

«Κι όμως, όταν λείπαμε εμείς, όλα εκείνα τα ξυπόλυτα εργατόπαιδα, τουρκάκια και ελληνόπουλα, παίζανε φιλιωμένα, όπως παίζαμε κι εμείς, με τα παιδιά των μπέηδων...» (Μέσα στις φλόγες)

«Οι Τούρκοι απ' τα γύρω χωριά, το Κιρετσλί, το Χαβουτσλί, το Μπαλατζίι, μας τιμούσανε και μας θαυμάζανε, έκοβε το μυαλό μας κι ήμασταν εργατικοί». (Ματωμένα Χώματα)

«Περνούσαμε όμορφα και ευτυχισμένα»
(Στου Χατζηφράγκου)

Καθημερινή ζωή στη Μικρασία πριν την καταστροφή

«Κάθε Τετάρτη, μαζεύονταν στο σπίτι μας συγγένισσες και γειτόνισσες, για να γίνει ο φιδές»

«Τ' απογεύματα της Σμύρνης, ιδιαίτερα το καλοκαίρι, μοιάζανε με γιορτή. Η ζωή ξεχυνόταν στους δρόμους. Οι νεαροί σουλατσάριζαν κι οι νέες πεταχτές και ζωηρές, κορτάριζαν στις γωνιές χωρίς καμιά συγκράτηση.»

(Μέσα στις φλόγες)

«Εδώ είτανε και η κεντρική αγορά με τα μεγάλα ξακουστά μπακάλικα, φαράδια και χασαπιά.[...]Και τα μπακάλικα μοσχοβολούσανε τουλουμοτύρι, κασιαβέλι, βουτούρατα, τουρσιά, παστές σαρδέλες: γιατί από δω φωνίζανε οι μερακλήδες του σταρσιού, γυρίζοντας στα σπίτια τους»

(Στου Χατζηφράγκου)

Εμφύλιση των Ελλήνων κατά τη διάρκεια του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη το 1919

«Σηκωθείτε, παλικάρια! Ήρτε η λευτεριά!» (Ματωμένα Χώματα)

«Η είδηση φτερούγιζε από σπίτι σε σπίτι, από χωράφι σε χωράφι. «Έφτασε ο ελληνικός στρατός!» Οι άνθρωποι παρατούσανε τις δουλειές, στεκόντανε λίγο, το λέγανε μέσα τους συλλαβιστά να το χωρέσει ο νους. Κι ύστερα το φωνάζανε και δυνατά και τρέχανε να το πούνε και σ' άλλους. Κάνανε το σταυρό τους, αγκαλιαζόντανε και κλαίγανε». (Ματωμένα Χώματα)

«-Βρε, κοιμάστε; Είναι δυνατόν να κοιμούνται άνθρωποι στον κόσμο, όταν το 4ο Πεζικό πατάει τα χώματά μας! Εδώ σηκώθηκαν και οι νεκροί μας και γλεντούν τη λευτεριά!»

(Μέσα στις φλόγες)

Στιγμές σύγκρουσης Ελλήνων Τούρκων κατά την απόβαση του ελληνικού στρατού

«Τους Τούρκους δεν τους φοβόμαστε πια εμείς, αυτοί μας τρέμανε».

«Μόλις μαθεύτηκε πως στη Σμύρνη ξεμπάρκαρε ο ελληνικός στρατός, και τα πέντε γειτονικά τουρκοχώρια γίνηκαν στάχτη». (Ματωμένα Χώματα)

«Φοβάσαι την αντεπίθεση των Τούρκων; Αλλά η Τουρκία, αγαπητέ μου, ξόφλησε πλέον, πάει. Για πτώματα θα μιλούμε τώρα;»

(Μέσα στις φλόγες)

Η Μικρασιατική καταστροφή

«Και ξαφνικά, πουκάρανε απ' τα σοκάκια κοπάδι ανθρώποι, σκυφοί, αλαφιασμένοι, μ' ένα μπόγο στον ώμο, μ' ένα μωρό στην αγκαλιά, μ' ένα τέντζερε στα χέρια... [...] Ένα γρήγορο ποδοβολητό ακούστηκε σε κάποιο καλντερίμι. Οι Τούρκοι! Στριγγλίζανε οι γυναίκες του μαζάκι...»

(Στου Χατζηφράγκου)

«Τους μάζεψαν έτσι, όλον τον ανθό του πληθυσμού, χιλιάδες, τους δέσαν, τους μεταφέρανε έξω από την πόλη και τους σκότωσαν στα μεταλλεία του Φρένελι και στις χαράδρες».

«Μόνο στην παραλία του Αδραμυτηνού κόλπου είχαν μαζευτεί 30.000 γυναικόπαιδα περιμένοντας πλοία. Χάθηκαν όλοι.

(Μικρασία, Χαίρε)

Προσφυγιά

«Μόλις ξεμπαρκάρουμε στον Πειραιά βρεθήκαμε μπρος σ' ένα παράδοξο θέαμα. Κόσμος ήταν μαζεμένος εδώ κι εκεί, σκυθρωπός και μουδιασμένος. Να οι πρώτοι πρόσφυγες! Ήρθαν... οι πρώτοι πρόσφυγες!

(Μέσα στις φλόγες)

Τάρε Κλάιντα

ΟΤΑΝ ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ ΠΕΘΑΙΝΑΝ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

Οι αναμνήσεις είναι ο πιο πιστός σύντροφος του ανθρώπου και τον συνοδεύουν σε όλη του τη ζωή. Ξαναζωντανεύουν και ξυπνούν μέσα του ευχάριστες στιγμές της περασμένης ζωής, μα και δυσάρεστα περιστατικά. Έτσι και ο Μουσταφά είχε ευχάριστες αναμνήσεις από την καθημερινή ζωή των κατοίκων του χωριού. Θυμάται τους κατοίκους του που ξυπνούσαν νωρίς το πρωί για να κάνουν τις δουλειές τους καθώς και τις σκανταλιές των παιδιών.

Όμως είχε και δυσάρεστες αναμνήσεις όπως την ημέρα του μεγάλου φευγιού. Κανένας δεν ήθελε να φύγει από το χωριό. Όλοι ήταν αργοί, στοχαστικοί και έσερναν τα βήματα τους. Μα ο Μουσταφά ήθελε να πάει μαζί τους γιατί ένιωθε Έλληνας. Αυτοί όμως τον άφησαν πίσω για να τον προστατεύσουν.

Τα νέα κάθε μέρα ήταν και χειρότερα. Όσπου κάποια μέρα τρεις στρατιώτες ανακοίνωσαν στο Μουσταφά ότι κάθε Τουρκοσ θα έπρεπε να σκοτώσει τέσσερις πέντε Έλληνες τουλάχιστον. Η ζωή των Μικρασιατών ήταν τελείως διαφορετική μετά την καταστροφή, αλλά είχαν καταφέρει να προσαρμοστούν.

Ο Μουσταφά δούλευε στον χότζα Χασάν Μποκ. Πατέρας του ήταν ο Ιμπραήμ και πολλές φορές τον έβαζε να δουλεύει αντί για αυτόν. Ο Μουσταφά μας περιγράφει τη ζωή του πατέρα του, ο οποίος ήταν φημισμένος σαμαρτζής. Η Εμινέ ήταν η γυναίκα του Ιμπραήμ και αρνιόταν να αποχωριστεί τον τόπο που γεννήθηκε, γέννησε το γιο και πίστευε πως θα γεννήσει και την κόρη της. Τελικά αναγκάστηκαν να φύγουν. Η Εμινέ με μεγάλη δυσκολία άφησε τον τόπο και τις γειτόνισσές της. Ο γιος της ο Μουσταφά ήταν στο πλευρό της και της έδινε νερό και αλάτι. Όμως μόλις βγήκαν από το καράβι, στο δρόμο για το Κάστρο, στα σιαλοπάτια του Αϊ-Χαράλαμπου έσβησε η Εμινέ. Μετά το θάνατο της Εμινέ, ο Ιμπραήμ παντρεύτηκε την Αϊσέ και δούλεψε στον Χασάν Οσμάν Μποκ. Πέρασαν τα χρόνια και η Αϊσέ πέθανε στη γέννα. Και δεν έφταναν μόνο αυτά! Το στερνοπαίδι του βγήκε μουγκό, καμπούρικο και κούτσαινε από το ένα πόδι. Τα βάσανα τσάκισαν τον Ιμπραήμ, όχι η δουλειά και μετά το θάνατο της Αϊσέ

τα πνευμόνια του γέμισαν νερό. Έτσι στη δούλεψή του πέρασε ο γιος του , Μουσταφά.

Η Άντζελ-Σάιμον Συμεωνίδη ήταν λέκτωρ του Τρίνιτι Κόλετζ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και βρισκόταν στο ξενοδοχείο της , απογοητευμένη, επειδή το διδακτικό της ήταν μία αποτυχία. Είχε φτάσει στη Σμύρνη για να βρει τις ρίζες της και αυτό που την εντυπωσίαζε περισσότερο ήταν τα βλέμματα των αντρών. Ξεκίνησε για να γνωρίσει τη Σμύρνη από το Κισλαραγάσι Χάνι. Καθώς περπατούσε άκουσε μια αντρική φωνή και αντίκρισε έναν ηλικιωμένο άντρα. Κουβέντιασαν για λίγο και στο τέλος βιάστηκε να φύγει χωρίς να χαιρετήσει. Δεν μπορούσε να απαντήσει σε χιλιάδες ερωτήματα και ένιωθε ότι είχε αποτύχει. Ένα τυχαίο συμβάν την έκανε να καταλάβει γιατί το τσάι αποτελούσε εθνικό θεσμό των Άγγλων. Στη συνέχεια βρέθηκε σε ένα κομμάτι της αρχαίας πόλης και όποιον και αν ρωτούσε αν ήξερε κάτι για αυτή την πόλη, απαντούσε πως δεν ήταν από εκεί. Επέστρεψε στο ξενοδοχείο και απογοητευμένη ανακοίνωσε στον υπάλληλο ότι φεύγει αύριο. Ένα αναπάντεχο μήνυμα, όμως από την Μπαγιάν Μιριάμ Καρίμ αγά, που την περίμενε αύριο στο σπίτι της, της άλλαξε αμέσως γνώμη.

Την επόμενη μέρα η Άντζελ πήγε στο σπίτι της ξαδέρφης της Μιριάμ. Το σπίτι της την εντυπωσίασε, γιατί ήταν στολισμένο με όμορφα αντικείμενα που τραβούσαν την προσοχή. Η ξαδέρφη άρχισε να μιλάει για την ομορφιά της, για τη γλώσσα της και αφού μαζί θυμήθηκαν πολλά, άρχισε να μιλά για την προγιαγιά της , προσπαθώντας να πάρει την Άντζελ με το μέρος της. Αμέσως η Μιριάμ άρχισε να διηγείται πολύ παλιές ιστορίες με την οικογένειά της και με το θείο της Άντζελ Αλέξη. Της εξήγησε τη συγγένεια που είχαν και της είπε ότι μικρή είχε ερωτευτεί το θείο της Άντζελ. Η Άντζελ της έκανε διάφορες ερωτήσεις για τα έθιμα των Τουρκιάλων και για την πολυγαμία. Στη συνέχεια άρχισε μια λογομαχία, στην οποία η καθεμιά υπερασπιζόταν τη δική της κουλτούρα. Πριν η Άντζελ αναχωρήσει, αγκαλιάστηκε με τη Μιριάμ και από εκείνη τη στιγμή έβλεπε τη Σμύρνη σαν την πόλη των αφηγήσεων της γιαγιάς της. Την επόμενη μέρα η Άντζελ επισκέφθηκε πάλι τη Μιριάμ. Αυτή τη φορά της αφηγήθηκε ιστορίες από την παιδική της ηλικία και το πώς μεταμορφώθηκε από μικρό κορίτσι σε γυναίκα, βλέποντας τον κίνδυνο προσωποποιημένο.

Η Άντζελ ρωτάει τον Καρίμ, σαν ψυχρή επιστήμονας για διάφορα γεγονότα από την Μικρασιατική καταστροφή. Ο Καρίμ ήταν ο άντρας της

Μιριάμ. Η Μιριάμ είχε έναν αδερφό, τον Αλέξη, ο οποίος πήγε μετά από πρόταση του Καρίμ, στη Χίο και αφού η Μιριάμ αρνήθηκε να τον ακολουθήσει επειδή της ήταν δύσκολο να αποχωριστεί την πατρίδα της, δεν θέλησε να της ξαναμιλήσει. Η Μιριάμ άρχισε να της διηγείται το πώς ένωθε όταν πέθανε ο πατέρας της. Τον είχαν κλείσει στο νησί των Σκύλων και όταν βγήκε δεν άντεξε άλλο. Η μητέρα τους, τους έστειλε ένα γράμμα που τους ανακοίνωσε το θάνατο του πατέρα τους και πως το μόνο που την κρατούσε στη ζωή ήταν η ελπίδα ότι θα ξαναδεί τα παιδιά της. Στην Άντζελ πρόσφεραν φιλοξενία και την ώρα που ξάπλωσε στο κρεβάτι διάφορες σκέψεις πλανιόντουσαν στο μυαλό της. Η Μιριάμ της είχε εκμυστηρευτεί πώς έκανε λάθος που παντρεύτηκε τον Καρίμ, γιατί αυτός που αγαπούσε πραγματικά ήταν ο Αλέξης. Βέβαια, στην πορεία αγάπησε βαθιά και ειλικρινά τον Καρίμ. Ο Συμεών, ο πατέρας της Μιριάμ βοήθησε τον Θανάση ένα παιδί που έτρωγε μαζί με τα σκυλιά και το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν η ρακή. Του έδωσε δουλειά, αλλά τον πρόδωσε για ένα ποτήρι ρακή. Όμως αυτοκτόνησε...

Ο Αλέξης και ο Χασάν ήταν αδερφοποιοί. Αλλά βλέπουν τους δρόμους τους να φεύγουν σε αντίπαλα μετερίζια. Δίνουν όμως υπόσχεση όποιος σκοτώσει τον άλλον να του κλείσει τα μάτια. Ο Χασάν κλείσε στα παιδιά και τους είπε να πάνε στο Σαϊτάν Ντοβλέτ. Όμως ο Αλέξης κατάφερε και πήρε με το μέρος του τα Ελληνόπουλα, αντίθετα ο Χασάν τα Τουρκόπουλα. Έτσι, άρχισε ο πετροπόλεμος!

Ήταν θυμωμένος ο Αλέξης. Στο τσιφλίκι ένωθε σαν εξορία. Ανησυχούσε γιατί όταν έφυγε η μητέρα του ήταν βαριά άρρωστη και δεν ήξερε καν αν ζούσε. Θυμήθηκε την ημέρα που γεννήθηκε η Μιριάμ. Ο Συμεών ήταν αναστατωμένος, γιατί η γέννα δεν ήταν εύκολη. Όταν η κυρά Κατίνα γέννησε, ο Συμεών ζήτησε από τον Αλέξη να πάρει τη μικρή και να φύγουν για το τσιφλίκι. Έτσι κι έγινε.

Η πίκρα και ο θυμός κόχλαζαν στην ψυχή του Αλέξη. Τότε τον πλησίασε ο Χασάν και άρχισαν να παίζουν πετροπόλεμο. Αλλά χτύπησαν και τότε η κυρά Φατίμα έτρεξε και τα βοήθησε. Όταν έγιναν καλά ρώτησε το ένα το άλλο αν το χτύπησε πολύ. Τα αίματα των παιδιών είχαν ενωθεί και τα παιδιά αποφάσισαν να γίνουν «αδερφοποιοί». Ο Αλέξης πήγε και κρύφτηκε στο τσιφλίκι, αντίθετα ο Χασάν πήγε στον Καρίμ. Όμως πιάσανε τον Αλέξη και τον πήγαν στο Μπέιλορ Σοκάι. Πονούσε. Όταν του φώναξαν πήγε γρήγορα και τότε είδε τον Χασάν με έναν δικό του. Και οι δύο φορούσαν ένα κόκκινο

περιβραχιόνιο και τότε ο Αλέξης κατάλαβε ότι ήταν προδοτής. Όμως, μόλις τον πήρε από εκεί επιβεβαίωσε τη φιλία τους.

Ο Αλέξης στάθηκε μπροστά στο γέρικο δέντρο το «Γιουνανκιστάν». Εκεί που έπαιζε με τον Χασάν. Ο Χασάν τον είχε φέρει μισοπεθαμένο στο τσιφλίκι. Ο πατέρας του τον έκανε όμως, καλά. Ο Χασάν είπε στον Αλέξη ότι θα φύγει για την Άγκυρα. Τελικά έτσι κι έγινε. Ο Αλέξης άρχισε να θυμάται διάφορα για τους βιολογικούς και για τους θετούς του γονείς, καθώς και για τη Μιριάμ. Η Άντζελ μαζί με τον Αχμέτ πήγαιναν στο βουνό για να δει ένα από τα αρχαία: το μαύρο βράχο. Αφού σταμάτησαν να φάνε κάτι καφετζής τους προειδοποίησε ότι στο βουνό βρίσκεται ένας ασκητής, ο οποίος ανέβηκε στο βουνό ένα βράδυ χωρίς να τον δει κανείς.

Αφού, έφτασαν ύστερα από πολλή κούραση και ζέστη στο βουνό, η Άντζελ προχώρησε με δέος να περιεργαστεί το αιώνιο μνημείο της μητρικής αγάπης. Η Άντζελ όμως άρχισε να φωνάζει, ο Αχμέτ πήγε γρήγορα κοντά της και καμία περιγραφή δεν μπορούσε να αποδώσει την πραγματικότητα. Ήταν ο ασκητής που τους είχε πει ο καφετζής. Έπειτα αφού γονάτισαν μπροστά του η Άντζελ με μια απότομη κίνηση σηκώθηκε και είπε στον ασκητή ότι έχει το όνομα του Αγγέλου που θα τον λυτρώσει και ότι φάγνει να βρει ένα κορίτσι με το ίδιο όνομα.

Ο Μουσταφά προχωρώντας μέσα στα συντρίμια αναγνώρισε την νεκρή πλέον Φατίμα και ακριβώς δίπλα της σκεπασμένη με μια κλεμπία τη μικρή Αγγελικούλα. Ο Μουσταφά την έσφιξε στην αγκαλιά του και της είπε ότι δεν θα της κάνει κακό αντίθετα θα την πάει στον Αλέξη.

Την έβαλε μέσα σε ένα τσουβάλι και προχώρησαν. Όμως τον περικύκλωσαν καβαλάρηδες και άρχισαν να τον χτυπούν, να τον μαστιγώνουν. Χτύπησαν και την μικρή και άρχισε να κλαίει. Ο Μουσταφά ρίχνεται με το μαχαίρι στους τσέτες για να σώσει την Αγγελικούλα κραυγάζοντας «Μουσουλμάνος είμαι, μπρε, μα την Παναγιά». Ο θάνατος τη λυτρώνει όταν αμέτρητες νεαρές γυναίκες βιάζονται μέσα στις εκκλησίες. Την σκότωσε ο Μουσταφά φοβούμενος για τη ζωή του. Επειδή, οργίστηκε άρχισε να τους σφάζει.

Τέλος, άρχισε να φωνάζει στην Παναγία να τον βοηθήσει να τη θάψει δίπλα στο δάσκαλο και στους δικούς της και να της φτιάξει κι ένα σταυρό. «Τουλάχιστον θα έχει κι ένα σταυρό», σιέφτηκε η Άντζελ. Ο Αχμέτ ρώτησε τον ασκητή εάν ήταν έτσι το τέλος της μικρής Αγγελικούλας, εάν είναι έτσι όπως τα άκουσε από το στόμα του Μουσταφά. Ο ασκητής απάντησε με δυνατή φωνή: εγώ, εγώ είμαι ο Μουσταφά ... Εγώ, εγώ... εγώ την έσφαξα!»

Τσαγκαρούλη Βάλια και Χιώτη Σταματινή

Ο ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ο συγγραφέας Γιάννης Καψής μας περιγράφει όλη την τραγωδία της Μικρασιατικής καταστροφής του 1922, μέσα από τις ζωές απλών ανθρώπων, Ελλήνων και Τούρκων, τα μίσση, τα πάθη και τις συμφορές τους.

Ένας από τους σημαντικούς αυτούς ανθρώπους είναι και ο Μουσταφά που μετά από χρόνια διηγείται τις μνήμες του και τα βιώματά του από εκείνες τις μέρες.

Τουρκοκρατητικός ο Μουσταφά, έζησε στην Κρήτη τα πρώτα του χρόνια. Χρόνια φτωχικά αφού ο πατέρας του ήταν ένας τούρκος βιοπαλαιστής, σαμαρτζής στο επάγγελμα. Χρόνια ειρηνικά αφού Τούρκοι και Έλληνες ζούσαν ενωμένοι. Χρόνια ήρεμα και ευτυχισμένα αφού έπαιζε σαν παιδί στις γειτονιές.

Τα κατοπινά χρόνια, αφού άρχισε η έχθρα μεταξύ Τούρκων και Εσσιμών τον φέρνουν πρόσφυγα στην Τουρκία.

Άρχισαν οι πρώτες δύσκολες εμπειρίες. Το χάσιμο της μητέρας του. Η απάνθρωπη αντιμετώπισή τους από τους Τούρκους. Η εκμετάλλευση του πατέρα του και μετά του ίδιου από την δούλεψή τους στον κοινοτάρχη του χωριού που εγκαταστάθηκαν. Πείνα, κούραση. Όνειρο τα παιδικά παιχνίδια πλέον. Αβάσταχτη η προσφυγιά και η σκληρή ζωή. Τον πληγώνει η αδικία γύρω του. Παρ' όλο που ο δάσκαλος προσπαθεί να τον πείσει ότι για όλα αυτά φταίει το ότι ο άνθρωπος είναι ένα άγριο θηρίο που για να τραφεί θέλει ανθρώπινη σάρκα. Μόνο όπλο σε αυτό είναι τα γράμματα που στομώνουν το άγριο θηρίο τον άνθρωπο.

Άλλη σκληρή εμπειρία, η εγκατάλειψη των δικών του για να δουλέψει στο Μεγάλο χωριό ως χωροφύλακας. Έχασε τον πατέρα του, την αδελφή του και την γυναίκα του χωρίς καν να το μάθει. Στο Μεγάλο χωριό βρίσκεται ενωμένος με τους Έλληνες ζει φτωχικά με την αγάπη που του προσφέρουν. Στην κόνα Παρασκευή οφείλει το ότι δεν έχασε το μάτι του όταν τον τσίμπησε ένας μπάμπουρας και τον γιάτρεψε.

Ενώ νέος ήταν ο Μουσταφά, ένας άνδρας ψηλός, γεροδεμένος με πυρόξανθα γένια, ροδοκόκκινο πρόσωπο και γαλανά μάτια οι συμφορές της προσφυγιάς τον γέρασαν τώρα. Λύπη και νοσταλγία στάζει το γεμάτο βαθιές χαρακιές πρόσωπό του. Κιτρινίσε το δέρμα του, θολή έγινε η ματιά του. Συνεχίζει όμως την κρητικιά εμφάνισή του. Στιβάνια, μαύρο πουκάμισο και το κεφαλομάντηλο τον κάνουν να ξεχωρίζει.

Δεν τον έκαναν μόνο ξεχωριστό τα ρούχα αλλά κυρίως γιατί ήταν ευαίσθητος άνθρωπος, τίμιος, δίκαιος, με όνειρα, με μεγάλη καρδιά, γενναίος. Δεν ξεχώριζε τους Μουσουλμάνους από τους Χριστιανούς. Πίστευε, αλλά δεν ήξερε που να πιστέψει, γιατί δεν μπορούσε να εξηγήσει πως οι Θεοί άφηναν τους ανθρώπους να αλληλοσκοτώνονται. Αγανακτούσε, οργιζόταν. Στα λεφτά δεν έδινε προτεραιότητα μπροστά στις ανθρώπινες αξίες και την ζωή.

Όταν επέστρεψε στο χωριό είχε την ατυχία να γίνει θεατής φρικτών εικόνων που του λύγισαν την ψυχή, τα γόνατα. Ο ίδιος έγινε φονιάς μιας νεαρής κοπέλας μετά από την πίεση ενός Τούρκου. Ο Μουσταφά ήθελε να την βοηθήσει αλλά επέλεξε να την σκοτώσει γιατί θα την έπιασαν οι Τούρκοι που συνάντησε στο δρόμο και θα της έκαναν φρικτά βασανιστήρια.

Όλα τα παραπάνω περιγράφουν τον Μουσταφά όμως αυτό που τον χαρακτηρίζει κυρίως είναι ότι δεν ξεχώριζε τους ανθρώπους σε Χριστιανούς και Μουσουλμάνους, Τούρκους και Ρωμιούς.

..
*«Καλέ Μουσουλμάνος είμαι
μα στη Παναγιά»*

Σεψάκος Ορέστης και Παυλάκος Δημήτρης

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΚΑΨΗ

Οι γυναίκες της Σμύρνης ήταν πολύ διαφορετικές από αυτές που ζούσαν στην Ελλάδα. Η ζωή μακριά απ' την πατρίδα τους είχε αλλάξει τον τρόπο συμβίωσής τους. Περίεργα πλάσματα που είναι δύσκολο να τα χαρακτηρίσεις.

Από πολλά βιβλία και ιστορίες μπορούμε να διακρίνουμε κάποιες ιδιαιτερότητές τους. Φαίνεται πως νοιάζονταν πολύ για τη σωστή ανατροφή των παιδιών τους. Τα άφηναν να παίζουν ξέγνοιαστα στη φύση με τα υπόλοιπα παιδιά του χωριού. Όμως πάντα ανησυχούσαν μήπως χτυπήσουν ή τραυματιστούν. Πολλές φορές αναγκάζονταν να επιβληθούν και γι' αυτό τα παιδιά δεν μπορούσαν να τους αρνηθούν.

Εκτός από καλές μητέρες ήταν και καλοί σύζυγοι. Αγαπούσαν τους άντρες τους αλλά και τους σέβονταν. Πίστευαν πως αυτοί «διοικούσαν» το σπίτι, αφού ήταν εκείνοι που δούλευαν. Δε δυσανασητούσαν που ήταν αναγκασμένες να αφιερώνουν τον χρόνο τους στα παιδιά και στις δουλειές του σπιτιού.

Οι Σμυρνιές ήταν ακόμη φημισμένες για την νοικοκυροσύνη τους. Καθημερινά ξυπνούσαν από τα χαράματα για να τακτοποιήσουν το σπιτικό τους. Καθάριζαν, άπλωναν τα ρούχα και ασχολούνταν με κάθε δουλειά χωρίς να κουράζονται. Πιο πολύ χρόνο αφιέρωναν όμως στο μαγείρεμα. Ήθελαν να ετοιμάσουν ένα νόστιμο φαγητό πριν έρθουν τα παιδιά και ο άντρας τους. Από τα ανοιχτά παράθυρα μπορούσε κανείς να μυρίσει διάφορα μπαχαρικά και καλούδια που νοστήμιζαν τα πιάτα τους. Η μία ήταν καλύτερη από την άλλη. Δεν μπορούσες να τις ξεχωρίσεις. Ιδιαίτερα την εποχή του μούστου τα σπίτια γέμιζαν με νόστιμα μουστοκούλουρα. Ήταν το φαγητό των παιδιών τους τα κρύα βράδια του χειμώνα.

Οι γυναίκες αυτές εκτός από καλές νοικοκυρές ήταν και πολύ φιλόξενες. Ήταν αγαπημένες με τις συγχωριανές τους και η μια συμπαραστεκόταν στην άλλη και στις χαρές αλλά και στις λύπες. Μοιράζονταν

ό,τι είχαν και αρκετές φορές διασκεδάζαν είτε τρώγοντας μαζί είτε κουτσομπολεύοντας τα νέα του χωριού. Πιο ωραία περνούσαν στις γιορτές και στα πανηγύρια που διοργανώνονταν κάθε χρόνο.

Πιο κοντά έρχονταν όμως στις δυσκολίες της ζωής και στα διάφορα εμπόδια που αντιμετώπιζαν. Είχαν μάθει να μην τα παρατάνε εύκολα και να έχουν θάρρος. Η ζωή τις είχε κάνει σκληρές και αποφασιστικές. Έμειναν μακριά απ' την Ελλάδα και η συμβίωση με τους Τούρκους δεν ήταν καθόλου εύκολη. Συγκίνηση προκαλεί η αντίδραση των γυναικών της Μ. Ασίας μόλις έμαθαν ότι πρέπει να εγκαταλείψουν τα σπίτια και τα υπάρχοντά τους. Δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι δεν θα ξαναέβλεπαν τα χωριά τους. Και μάλιστα ήταν τόσο σίγουρες ότι θα επέστρεφαν, που καθυστερούσαν με σιγασμό να συμμαζέψουν τα πράγματά τους. Δεν φαίνονταν στεναχωρημένες αλλά προσπαθούσαν να μείνουν ψύχραιμες και να συμπεριφέρονται σαν να μην είχε συμβεί τίποτα. Μ' αυτό τον τρόπο ενθάρρυναν τους άντρες τους, οι οποίοι δεν ήθελαν να αποχωριστούν τη Σμύρνη.

Αν και η μετακίνηση τους σε έναν άγνωστο μέχρι τότε τόπο αρχικά είχε πολλές δυσκολίες κατάφεραν με την υπομονή και με το πείσμα τους να εγκατασταθούν αρμονικά. Η καθημερινότητά τους δεν άλλαξε και το χαμόγελο δεν σβήστηκε από τα χείλη τους. Βλέπουμε λοιπόν πως οι Σμυρνιές είναι ξεχωριστές γυναίκες και περήφανες για την καταγωγή τους. Μέσα από τη ζωή τους μπορούμε να παραδειγματιστούμε και να καταλάβουμε πως δεν θα έχουμε μόνο χαρές αλλά και λύπες τις οποίες πρέπει να αντιμετωπίζουμε μονοιασμένοι και με θάρρος.

Χούπη Δήμητρα

Πώς να σε ξεχάσω, Σμύρνη αγαπημένη του Κατραμόπουλου

"Βρισκόμουν με μια φωτογραφική μηχανή στη σιάλα του σιδηροδρόμου της Πούντας και έπαιρνα φωτογραφίες βλέποντας τους ρακένδυτους Έλληνες στρατιώτες, που προσπαθούσαν να φύγουν από τη Μ. Ασία. "Έρχονται οι Τούρκοι! Έρχονται οι Τσέτες!..." Έτρεξα στο σπίτι μου από τα στενά για να πω στη μάνα μου ότι έληξε η ευτυχία μας".

Τη μαρτυρία δίνει ο Γιώργος Θ. Κατραμόπουλος, ένας δεκαεφτάχρονος αστός, με το μέλλον των σπουδών του εξασφαλισμένο. Είχε κερδίσει τον πρώτο αριθμό του Λαχείου του Στόλου και Αρχαιοτήτων, το 1921. Χίλια χρυσά εικοσάφραγκα. Τα είχε εισπράξει αυτοπροσώπως στην Αθήνα και τα έφερε στη Σμύρνη "να τα δει η οικογένειά μου", για να καούν κι αυτά, μαζί με όλη την περιουσία τους...

"Πώς να σε ξεχάσω, Σμύρνη αγαπημένη", ο τίτλος όπως και όλη η αφήγηση, βγήκε μέσα από ένα βαθύ αναστεναγμό. Στα ενενήντα του χρόνια, γεννημένος "εν Σμύρνη" ο Γιώργος Κατραμόπουλος του Θεοφάνους και της Αθανασίας, αποφασίζει να διηγηθεί όλα όσα σφράγισε στη μνήμη του ανεξίτηλα η φωτιά της Καταστροφής. Στο τέλος του εικοστού αιώνα, στη στροφή του δικού του δρόμου, αποφασίζει, επειδή δεν βλέπει πια τόσο καλά, να αφηγηθεί τα όσα είδε και όσα έμαθε τότε. Στη μοναξιά του σαλονιού του, στην Αθήνα του 1994, κάθεται δίπλα στο μαγνητόφωνο. Σκύβει, παίρνει μια βαθιά αναπνοή, κοιτάζει μέσα του, και γράφει με τη φωνή του, το ερωτικό γράμμα στη Σμύρνη, την αγαπημένη, την αξέχαστη! Τα αυθεντικά χαρτιά που εικονογραφούν αυτή την έκδοση -φωτογραφίες, πειστήρια και "καθρέφτες" μιας ποιότητας ζωής που χάθηκε στις φλόγες- και η φωνή του πατέρα μου, είναι όλη η πατρίδα μου, που απ' αυτόν έμαθα να την αγαπώ. Όνειρο μακρινό αλλά καταδικό μου...

Σαραντόπουλος Γιώργος-Παπαδημητρίου Παναγιώτης

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κλείνοντας τα μάτια ας κάνουμε όλοι ένα σεργιάνι μαζί με το συγγραφέα Κατραμόπουλο. Με τα μάτια της ψυχής μας πλέον ας αναπολήσουμε τις ομορφιές και τις χάρες της τότε αγαπημένης, της γαλανόλευκης Σμύρνης, της πεντακάθαρης Σμύρνης, της Σμύρνης της χαράς και της εορασίας, της Σμύρνης της προκοπής.....

ΣΜΥΡΝΗ ΣΥΓΝΩΜΗ

Οι μαθητές του Α3 του 3ου Γυμνασίου Σπάρτης